

ОСНОВИ ЗЕМЛЕЗНАВСТВА. КРАЄЗНАВСТВО.

Робочий зошит
для практичних, семінарських занять
та самостійної роботи

Харків
2021

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ОСНОВИ ЗЕМЛЕЗНАВСТВА. КРАЄЗНАВСТВО

Робочий зошит

для практичних, семінарських занять та самостійної роботи здобувачів освіти освітнього рівня
«бакалавр»

спеціальності 091 Біологія

Студента _____ групи

(ПІБ)

Харків

2021

УДК 378.016:[528+908](076.5)

О 75

Укладачі:

Дехтярьова Олена, кандидат біологічних наук, доцент кафедри природничих дисциплін Комунального закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради ;

Каденко Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничих дисциплін Комунального закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради ;

Прокопенко Людмила, старший викладач кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти:

Упатова Ірина, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради ;

Твердохліб Олена, кандидат біологічних наук , старший науковий співробітник, доцент кафедри ботаніки, ХНПУ ім.. Г.С,Сковороди.

75 Основи землезнавства. Краєзнавство : робочий зошит для практичних., семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітнього рівня «бакалавр» /уклад.: О. Дехтярьова, І. Каденко, Л. Прокопенко. – Харків, 2021. – 130с.

Робочий зошит для практичних, семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство» для спеціальності 091 Біологія розроблений відповідно до вимог освітньо-професійної програми підготовки фахівців, спрямований на вирішення завдань вдосконалення фахової підготовки, перевірки та поглиблення знань здобувачів освіти, підвищення ефективності їх теоретичної підготовки.

УДК 378.016:[528+908](076.5)

*Схвалено на засіданні науково - методичної ради Комунального закладу «Харківська гуманітарно–педагогічна академія» Харківської обласної ради
Протокол від «_10_» березня 2021 року № 4*

© ХГПА, 2021

©Олена Дехтярьова

©Ірина Каденко

© Людмила Прокопенко

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Вступ	6
1.1. Мета і завдання навчальної дисципліни	6
1.2. Розподіл навчального часу за темами, формами аудиторних занять і самостійної роботи студентів	10
2. Практичні заняття	12
Тематика практичних занять	12
Тема 2.1. Читання плану, топографічних та географічних карт	13
Тема 2.2. Форми рельєфу земної поверхні	30
Тема 2.3. Основні гідроресурси земної поверхні	38
Тема 2.4. Аналіз карт Харківщини	49
Тема 2.5. Ведення календаря погоди. Характеристика погоди Харківщини	61
Тема 2.6. Ознайомлення з найбільш характерними представниками рослинного світу Харківщини	74
Тема 2.7. Ознайомлення з найбільш характерними представниками тваринного світу Харківщини	87
3. Семінарські заняття	95
Тематика семінарських занять	95
Тема 3.1. Земля і Всесвіт	96
Тема 3.2. Географічні оболонки Землі. Природні зони Землі	100
Тема 3.3. Історичне краєзнавство та його роль в становленні гідного громадянина своєї Держави	104
Тема 3.4. Організація краєзнавчої роботи з молоддю. Заочна подорож населеними пунктами Харківської області «Моя батьківщина – рідна Харківщина»	107
Післямова	111
Рекомендовані джерела	114
Додатки	120

ПЕРЕДМОВА

Основне призначення робочого зошиту для практичних, семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство» полягає в тому, щоб допомогти здобувачам вищої освіти успішно опанувати зміст дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство» (робоча програма з дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство», протокол № 1 від 20серпня 2020р).

Для досягнення належного рівня теоретичних знань і практичних умінь з дисципліни здобувачам вищої освіти пропонуються такі види роботи: самостійне опрацювання історичних документів, складання конспектів окремих тем, узагальнювальних таблиць, проведення самостійної роботи з фізичною картою світу та Харківської області, пошук краєзнавчого матеріалу за різноманітними джерелами.

Робота з використанням опорних конспектів лекцій на практичних заняттях допомагає здобувачам вищої освіти сконцентрувати увагу на основних теоретичних положеннях і забезпечує повне засвоєння програмного матеріалу.

Завдання робочого зошиту спрямовані також на засвоєння здобувачами вищої освіти додаткових знань про будову Всесвіту, різноманітності природи України та Харківської області, реалізацію їх на практиці, вироблення фахових і дослідницьких навичок і вмінь у процесі виконання самостійної роботи, яка є основним засобом оволодіння змістом навчальної дисципліни як у процесі аудиторної діяльності, так і в позааудиторний час.

Основними видами завдань для самостійної роботи студентів із курсу «Основи землезнавства. Краєзнавство» є: виконання пошукової роботи в бібліотеці та мережі Internet; виконання практичних завдань тощо.

Зміст запропонованих самостійних робіт передбачає можливість проведення здобувачами вищої освіти самоконтролю і взаємоконтролю. Завдання, виконані під час самостійної роботи, оцінюються на практичних заняттях.

Для ефективної роботи здобувачів освіти до кожного виду роботи зазначається її тема і мета, пропонуються методичні настанови щодо виконання

завдань самостійної роботи та підготовки до семінарських занять, а також наводиться список літературних джерел для опрацювання.

У додатках наведені форми підсумкового контролю успішності навчання, засоби діагностики, питання до підсумкового контролю знань, критерії їх оцінювання, завдання для індивідуальної науково-дослідницької роботи.

Запропонований робочий зошит для практичних та семінарських занять допоможе здобувачам вищої освіти швидко і ґрунтовно підготуватися до семінарських занять, якісно виконати завдання на практичних заняттях.

ВСТУП

1. Мета і завдання навчальної дисципліни

На сучасному етапі розвитку нової парадигми освіти й виховання України значна увага звертається на духовно-моральну консолідацію суспільства. Одним із напрямів духовно-морального розвитку й виховання особистості є розробка й удосконалення теоретичних і практичних основ екологічної освіти майбутніх учителів біології, що базуються на принципах гуманності у взаємодії з навколишнім світом і спрямовані на здобуття здобувачами вищої освіти основних знань про цінності природи, набуття досвіду емоційно-почуттєвої взаємодії з природними об'єктами й залучення майбутніх фахівців у природоохоронну та краєзнавчу діяльність.

Досягнення вищезазначеного можливе за умови створення сучасних технологій, моделей, систем виховання, завдяки запровадженню яких забезпечується не тільки передача об'єктивних знань про факти й закономірності навколишнього світу, а й виробляється суб'єктно-непрагматичне ставлення людини до природи, формується досвід екологічної та краєзнавчої діяльності. За системної моделі процесу вироблення в особистості суб'єктивного ціннісного ставлення до природи, в освітній процес залучаються різноманітні чинники й механізми виховання різносторонньої свідомості особистості.

Курс спрямовано на реалізацію стандартів в галузі освіти, основних реформ щодо змісту сучасної освіти, перехід до нових стандартів компетентнісно-орієнтованої освіти.

Метою курсу «Основи землезнавства. Краєзнавство» для спеціальності 091 Біологія є розкриття закономірностей і формування цілісного уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, розуміння загальних закономірностей будови, динаміки і розвитку географічних оболонок Землі, розширення знань з теоретичних основ сучасного землезнавства і краєзнавства в майбутніх учителів біології, ціннісного ставлення до природи у педагогічних закладах вищої освіти, а також сприяння вихованню комплексної світоглядної позиції особистості, яка є

духовним фундаментом для подальшого формування поведінкової мотивації людини в природі в майбутніх учителів біології.

Завдання навчальної дисципліни:

теоретичні:

- формувати уявлення про будову Всесвіту і Сонячної системи;
- обґрунтувати основні відмінності геоцентричної та геліоцентричної будови Сонячної системи;
- ознайомити з основними відмінностями плану і карти місцевості;
- формувати уявлення про географічні оболонки Землі;
- оволодіти основними поняттями біолого-географічного землезнавства.

практичні:

- використовувати набуті знання, в ході теоретичних занять та практичній діяльності;
- виробляти вміння впроваджувати окремі інтерактивні технології, методи та прийоми навчання при викладанні дисциплін природничої освітньої галузі;
- формувати у здобувачів вищої освіти уміння моделювати інтерактивні уроки відповідно до їх мети, змісту і місця в системі природничої освітньої галузі.

Очікувані результати після вивчення курсу «Основи землезнавства.

Красзнавство»:

Здобувачі освіти повинні знати:

- особливості будови Всесвіту і Сонячної системи;
- основні відмінності планет Сонячної системи;
- що таке сторони світу, горизонт, види горизонту;
- основні способи орієнтування на місцевості, що таке масштаб, види масштабу;
- будову Землі: земна кора, мантія, ядро;
- зовнішні та внутрішні сили, що впливають на земну поверхню;
- основні форми рельєфу суші;
- геологічну будову, мінеральні ресурси, гідроресурси Землі;

- основні історичні факти, видатні дати, події та імена історичних діячів Слобожанщини;
- історико-етнографічні особливості регіону, наслідкові зв'язки головних подій історії Слобожанщини;
- географічні особливості регіону: як геологічна будова, рельєф, корисні копалини, клімат, внутрішні води, ґрунти, природні комплекси та райони;
- назви рослин і тварин, які потребують охорони і занесені до Червоної книги України;
- різноманітність флори і фауни Харківської області;
- екологічні особливості угруповань рослин і тварин;
- основні види тварин, які ведуть паразитичний спосіб життя і небезпечні для людини;
- основи організації екскурсій у природу, до музеїв;
- заповідні місця, паркові зони та інші охоронні об'єкти Харківщини;

Здобувачі освіти повинні вміти:

- давати загальну характеристику планет Сонячної системи;
- аналізувати природні явища;
- проводити спостереження і екскурсії в природі;
- орієнтуватися на місцевості;
- проводити спостереження за погодою, фіксувати спостереження в календарях
погоди;
- користуватися метеорологічними приладами;
- організовувати природоохоронні заходи (квести, екологічні стежки);
- узагальнювати наукову інформацію, історичного, політичного, гуманітарного

характеру, використовуючи методи соціальних досліджень, визначати умови формування етносу на Слобожанщині, його основні риси, основні здобутки культури Слобожанщини, місце діячів Слобідської України у культурі світу;

- вільно володіти українською мовою;
- висловлювати та обґрунтовувати свою думку за тематикою курсу, готувати повідомлення, володіти технікою ведення дискусії з проблемних питань при захисті рефератів;
- показувати територію Харківщини на географічній карті;
- визначати основні корисні копалини Харківщини по зовнішньому вигляду;
- вести календар спостережень за погодою;
- передбачати погоду за місцевими ознаками;
- орієнтуватись на місцевості за компасом, Сонцем, по зіркам, місцевим ознакам;
- складати план місцевості та орієнтуватись по ній;
- робити висновки, узагальнення, аналізувати соціальні явища та процеси;
- володіти навичками проведення екскурсій та походів;
- користуватися законодавчими і нормативними документами про охорону природи.

Вивчення курсу «Основи землезнавства. Краєзнавство» передбачає виховання національно свідомого здобувача вищої освіти, який не мислить стереотипами, поважає свою Батьківщину, бачить Україну європейською державою, а в майбутньому зможе стати потужним фундаментом української нації і забезпечить поступ України до європейської спільноти.

Пререквізити. Вивчення дисципліни передбачає попереднє засвоєння кредитів з дисципліни «Основи екології та біосферології».

Постреквізити. Знання та навички, набуті при опануванні навчальної дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство», необхідні для вивчення наступних навчальних дисциплін: «Прикладна ботаніка. Лікарські рослини», «Основи сільського господарства», «Охорона природи», «Управління природоохоронною діяльністю», «Методика викладання біології»

1.2. Розподіл навчального часу за темами, формами аудиторних занять та самостійної роботи студентів

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усьо го	у тому числі					усьо го	у тому числі				
		л	сем.	лаб	пр.	с.р.		л	сем.	лаб	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1 Основи землезнавства												
<i>Змістовий модуль 1. Загальне землезнавство</i>												
<i>Тема 1. Вступ. Поняття про Всесвіті Сонячну систему.</i> Всесвіт. Сонячна система. Земля-планета Сонячної системи	7	1	2			4						
<i>Тема 2. Горизонт. Орієнтування. План, масштаб, карта.</i> Горизонт. Орієнтування. План, масштаб, карта.	7	1			2	4						
<i>Тема 3. Літосфера</i> Географічні оболонки Землі. Літосфера	8	2			2	4						
<i>Тема 4. Гідросфера</i> Гідросфера	8	2			2	4						
<i>Тема 5, 6. Атмосфера. Біосфера.</i> Атмосфера. Вода в	10	2				8						

атмосфері. Біосфера													
Тема 7. Природні зони Землі Географічні оболонки Землі. Природні зони Землі	6		2			4							
Змістовий модуль 2. Фізико-географічна характеристика України.													
Тема 8. Фізико-географічна характеристика України. Фізико-географічна характеристика України.	6	2				4							
Модуль 1	52	10	4	-	6	32							
Модуль 2. Біолого-географічне краєзнавство													
З	Змістовий модуль 3. Історичне краєзнавство												
Тема 9. Історичне краєзнавство	8	2	2			4							
Змістовий модуль 4. Природні умови рідного краю													
Тема 10. Фізико-географічна характеристика рідного краю. Фізико-географічна характеристика рідного краю.	12	4			4	4							
Тема 11. Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ. Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ.	18	4	2		4	8							
Модуль 2.	30	8	2	-	8	12							
Усього годин :	90 (ауд 42)	20	8		14	48							

Практичні заняття

Тематика практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	<i>Тема2..Горизонт. Орієнтування. План, масштаб, карта.</i> Практична робота Читання плану, топографічних та географічних карт.	2
2.	<i>Тема3.Літосфера</i> Практична робота Форми рельєфу земної поверхні поверхні	2
3	<i>Тема4. Гідросфера</i> Практична робота Основні гідроресурси земної поверхні	2
4.	<i>Тема 10.Фізико-географічна характеристика рідного краю.</i> Практична робота Аналіз карт Харківщини	2
5	<i>Тема 10.Фізико-географічна характеристика рідного краю.</i> Практична робота Ведення календаря погоди. Характеристика погоди Харківщини	2
6	<i>Тема11.Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ.</i> Практична робота Ознайомлення з найбільш характерними представниками рослинного світу Харківщини	2
7	<i>Тема11.Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ.</i> Практична робота Ознайомлення з найбільш характерними представниками тваринного світу Харківщини	2
	Всього	14 год

ТЕМА 2.1. ЧИТАННЯ ПЛАНУ, ТОПОГРАФІЧНИХ ТА ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ

Мета. Повторити та закріпити основні знання про масштаб, види масштабу, план місцевості, географічні та топографічні карти. Навчитись користуватись основними топографічними знаками. Закріпити навички креслення плану місцевості, визначення відстаней між населеними пунктами за допомогою масштабу, навички визначення географічних координат, знаходження пункту за географічними координатами. *Формувати загальні компетентності:* здатність виявляти ініціативу, формулювати проблему, бачити проблему ситуації та знаходити оптимальні шляхи її вирішення, здатність працювати в команді, здатність використовувати знання в професійній діяльності та саморефлексії; *спеціальні компетентності:* здатність самостійно здобувати та поглиблювати знання з різноманітних галузей природничих наук, здатність використовувати різноманітні об'єкти та явища природи з метою формування екологічної культури молоді.

Обладнання. Зразки топографічних диктантів, географічні атласи, олівці, лінійки, гумки.

Рекомендовані джерела :

[13, 37, 48, 49, 53, 55]

Хід роботи

Завдання №1. Ознайомитись з поняттями «горизонт», «орієнтування на місцевості», «план місцевості», «масштаб», «географічна карта», основними видами масштабу, відмінностями плану місцевості від географічної карти, правилами креслення плану місцевості, визначення відстаней між населеними пунктами.

У зв'язку з тим, що Земля куляста, людина спостерігає її поверхню у вигляді кола. І де б людина не була, вона завжди знаходиться ніби в центрі

видимого простору. Цей простір і є *горизонтом*. Лінія по якій небо ніби межує з земною поверхнею, називають *лінією горизонту*. Давно помічено, що з підняттям вгору лінія горизонту віддаляється, а горизонт розширюється.

Місцевість, на якій лінію горизонту видно добре, називають відкритою, а там, де місцеві предмети (горби, дерева, різні споруди) закривають лінію горизонту, називають закритою місцевістю.

У просторі важливо орієнтуватися, тобто знаходити сторони горизонту: основні (південь, північ, захід, схід) і проміжні (північний схід, північний захід, південний схід і південний захід) відносно відомого предмету. Знаючи одну сторону горизонту на місцевості, можна легко визначити інші. Якщо стати обличчям на Північ, то позаду буде Південь, праворуч – Схід, ліворуч – Захід.

Є багато способів знаходження сторін горизонту: за положенням полуденного Сонця, за Полярною зорею, за компасом, за місцевими ознаками.

Орієнтування за компасом

Люди навчилися орієнтуватися за компасом приблизно 25 віків тому. Головна деталь компасу – намагнічена стрілка, яка розміщена на вістрі сталевій голки. Голка закріплена в центрі диску з поділами, який називається лімбом. На лімбі позначені сторони світу і нанесені поділи за ходом годинникової стрілки від 0 до 360 градусів. Коли компас знаходиться в неробочому стані, то вся стрілка спеціальним важелем притиснута до скельця кришки.

Для визначення сторін світу компас кладуть на горизонтальну поверхню, відпускають важіль стрілки, дають змогу стрілці заспокоїтися, потім сполучають північний кінець стрілки з літерою С (північ) на лімбі, при такому положенні легко визначити інші сторони горизонту.

Під час роботи з компасом слід дотримуватись таких правил:

- не використовується компас поблизу сталевих або залізних предметів;
- електропроводу високого струму, тому що вони впливають на точність магнітної стрілки;
- компас слід берегти від різких поштовхів та ударів. В неробочому стані стрілка компасу

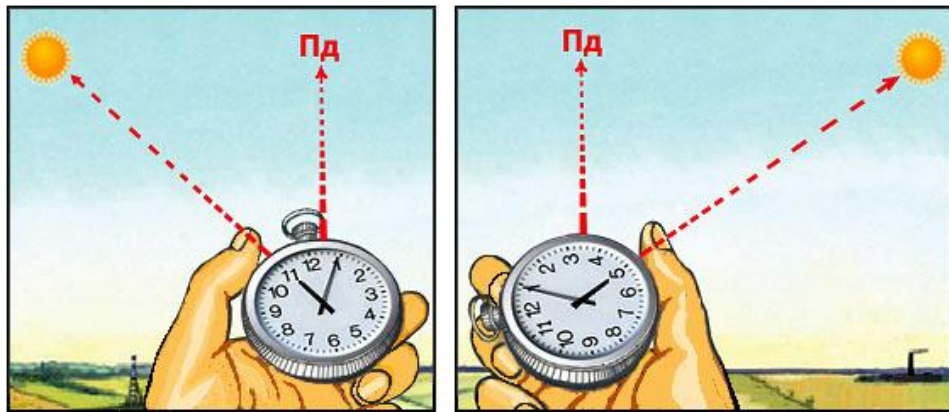
- повинна бути притиснута важелем до скельця кришки.

Орієнтування за полуденним положенням Сонця

Якщо візьмемо гномон (жердину) і проведемо спостереження за довжиною полуденної тіні від предметів, можна визначити сторони горизонту. Якщо стати опівдні обличчям до напрямку тіні, то перед нами буде північ, позаду – південь, праворуч – схід, ліворуч – захід.

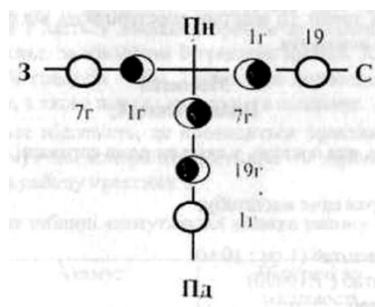
Орієнтування за годинником та Сонцем

Для того, щоб визначити за годинником напрям на північ та на південь, треба годинник тримати так, щоб годинникова стрілка була направлена на сонце. Відстань між годинниковою стрілкою і цифрою 1 ділиться навпіл. Ця лінія одним кінцем покаже південь, а другим на північ.

Орієнтування за Місяцем

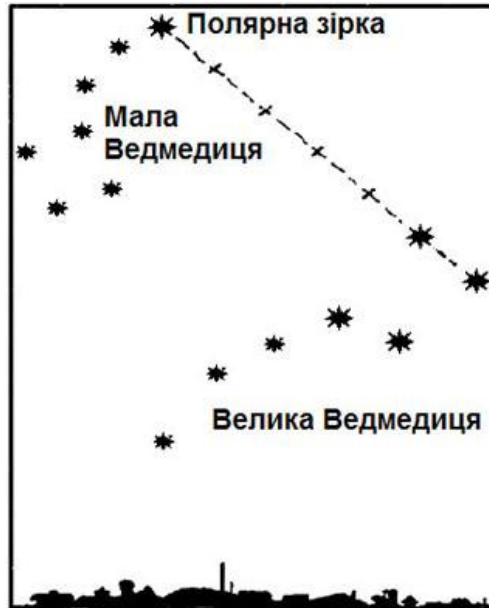
Так можна визначити частини світу за положенням місяця на небосхилі в різний час доби. При повному місяці о 7 годині ранку місяць буває на заході, о 19 годині – на сході і о 01 годині ночі – на півдні. Молодий місяць (ріжки направлені в ліву сторону) буває о 01 годині ночі на заході, о 19 годині – на півдні. Серп спадаючого місяця (ріжки направлені вправо) о 01 годині ночі буває на сході і о 7 годині ранку – на півдні.

Орієнтування за Полярною зорею

В ясну ніч спочатку знаходять сузір'я Великої Ведмедиці, яке за формою нагадує ковш

(з чотирьох зірок) і ручку (з трьох зірок). Уявно продовжують лінію, яка сполучає дві крайні зорі ковша, і на п'ятикратній відстані від них по прямій знаходять яскраву зірку. Це Полярна зоря, яка показує напрям на північ.

Орієнтування за місцевими ознаками

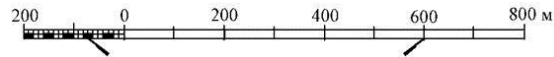
- У поодинокого дерева гілки густіші і довші з південного боку.
- На північній стороні дерев, каменів ростуть мохи і лишайники.
- Пологий схил мурашника повернутий на південь, крутий – на північ.
- Мурашки будують мурашники з південного боку каменів, дерев, пнів.
- Лісові ягоди раніше досягають з південного боку дерева.
- Гриби ростуть переважно з північного боку дерева, куща, пня.
- Сніг швидше тоне з південного боку дерев.

При роботі на місцевості часто вимірюють відстані і наносити їх на папір. Для цього її зменшують за допомогою масштабу. Масштаб показує у скільки разів справжні відстані зменшено або збільшено на папері.

Є три основні види зображення масштабу:

1.Натуральний масштаб (1 см = 10 м, 1см 10м)

2.Числовий масштаб (1:10000)

3.Лінійний масштаб

Натуральний масштаб записують 1см 10м. Це означає, що 1 сантиметр на плані або карті відповідає 10 метрам на місцевості.

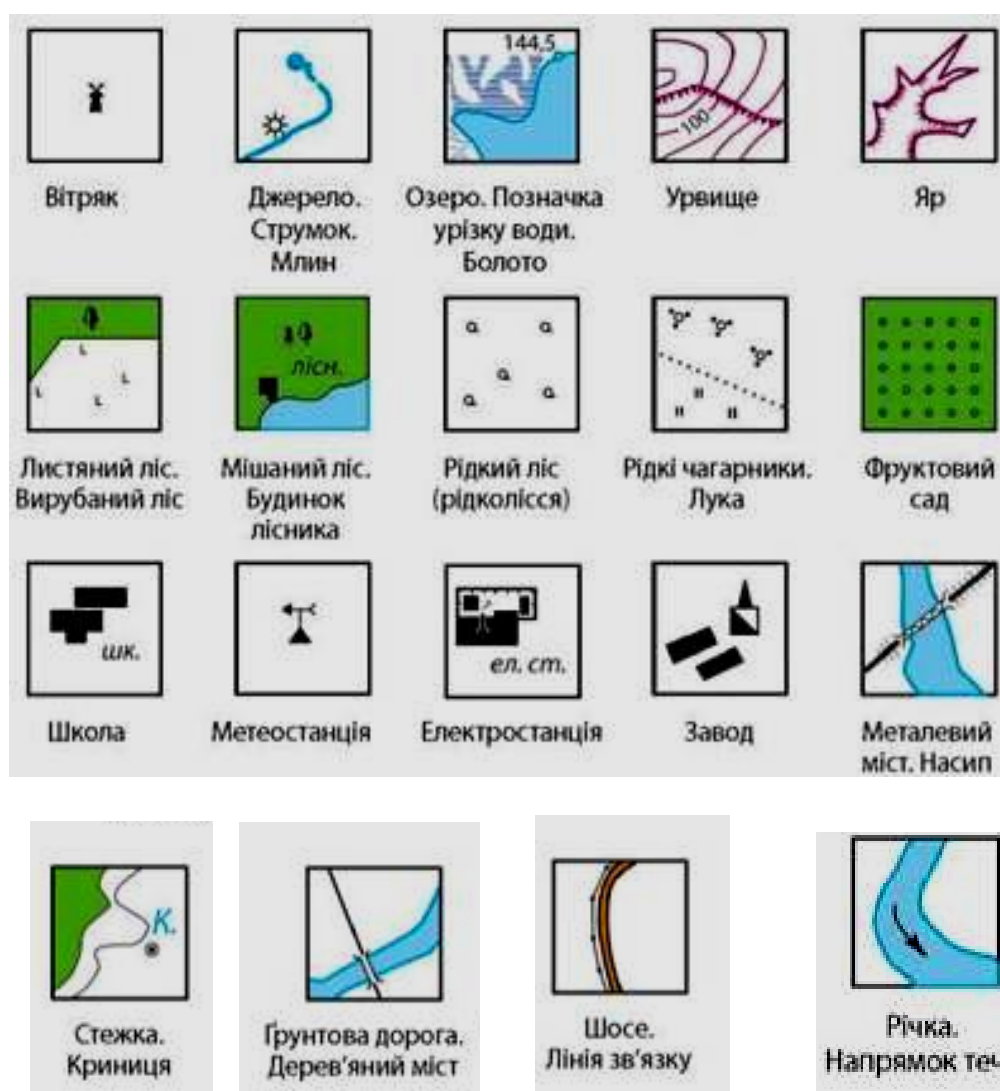
Числовий масштаб зображають у вигляді дроби, у якого числівник - одиниця (1), а знаменник – число яке показує ступінь зменшення, наприклад 1:100, 1:10000.

Лінійний масштаб являє собою пряму лінію, поділену на відповідні відрізки. Ці відрізки відповідають певній відстані на зображуваній місцевості, поділ і позначення цифрами. На наших картах основу масштабу прийнято за 1 сантиметр. Цифра 0, від якої починається відлік поділок на лінійному масштабі, звичайно ставлять не біля самого кінця масштабної лінії, а з відступом на одну поділку праворуч. На першому ж відрізку ліворуч від нуля наносять дрібні поділки міліметри. Лінійний масштаб порівняно з числовим має перевагу, що дає можливість безпосередньо без обчислень визначити дійсну відстань на плані і карті.

Слід пам'ятати, що числовий і лінійний масштаби показують ступінь зменшення на плані і карті ліній, а не площа. Натуральний масштаб показує, що 1см на плані або карті відповідає певній відстані на місцевості.

План місцевості уявляє собою малюнок невеликої ділянки земної поверхні в зменшеному вигляді. План виконується в крупному масштабі, предмети наносяться умовними знаками (топографічними знаками).

Топографічні знаки

Напрями на плані показують стрілкою, вістря якої завжди спрямоване на північ. буває Південь на плані позначають знизу, схід – праворуч, захід – ліворуч. Масштаб на плані вказують знизу зправого боку аркуша.

Моделью Землі є глобус. На глобусі наносять градусну сітку. Вона складається з паралелей та меридіан. За градусною сіткою визначають точне положення кожного пункту на Землі.

Географічні карти уявляють креслення великих ділянок земної поверхні за певними математичними правилами з урахуванням кривизни земної поверхні. Географічні карти поділяються за змістом, призначенням, масштабом, охопленням

території.

На карті зображаються величезні території, враховують кривизну земної поверхні, карту виконують в дрібному масштабі, об'єкти на карті позначаються кольором, напрями на карті визначають за паралелями і меридіанами.

Відмінність плану від карти:

1. На плані зображують невеликі ділянки місцевості, тому для планів використовують дуже великі масштаби, наприклад в 1 см – 10 м.

2. На плані не враховується кулястість Землі.

3. На планах відсутня градусна сітка. Напрямок на Північ на плані вважається його верх, низ – Південь, Захід – вліво, Схід – вправо. На картах напрямок Північ – Південь визначають за меридіанами, Захід – Схід – за паралелями.

4. Плани є дуже детальними зображеннями місцевості, включають, наприклад, окреме дерево. На картах зображені тільки великі об'єкти – міста, річки, лісові масиви тощо. Багато об'єктів на карті поза масштабні.

5. На плані об'єкти позначаються за допомогою топографічних знаків, а на карті за допомогою кольору (зеленим кольором позначаються низовини, коричневим – гори і так далі).

Завдання №2. Переглянути конспект лекцій з відповідної теми, провести самостійний пошук матеріалу, сформулювати основні визначення. Виписати у словник визначення термінів:

Горизонт _____

Орієнтування _____

План місцевості

Масштаб

Топографічні знаки

Географічна карта

Глобус

Градусна

сітка

Географічні координати

Географічна довгота

Географічна широта

Паралелі

Меридіани

Картографія

Геодезія

Топографія

**Геодезична
основа**

**Поперечний
масштаб**

Азимут _____

Румб _____

Картографічна
проекція _____

-

Завдання №3. Розробити макет та виготовити посібник «Орієнтування на місцевості».

Основні методичні вимоги до посібника:

1. Посібник виготовляється у вигляді книжечки.

2. Титульна сторінка повинна бути яскраво оформлена та відповідати темі «Орієнтування на місцевості».

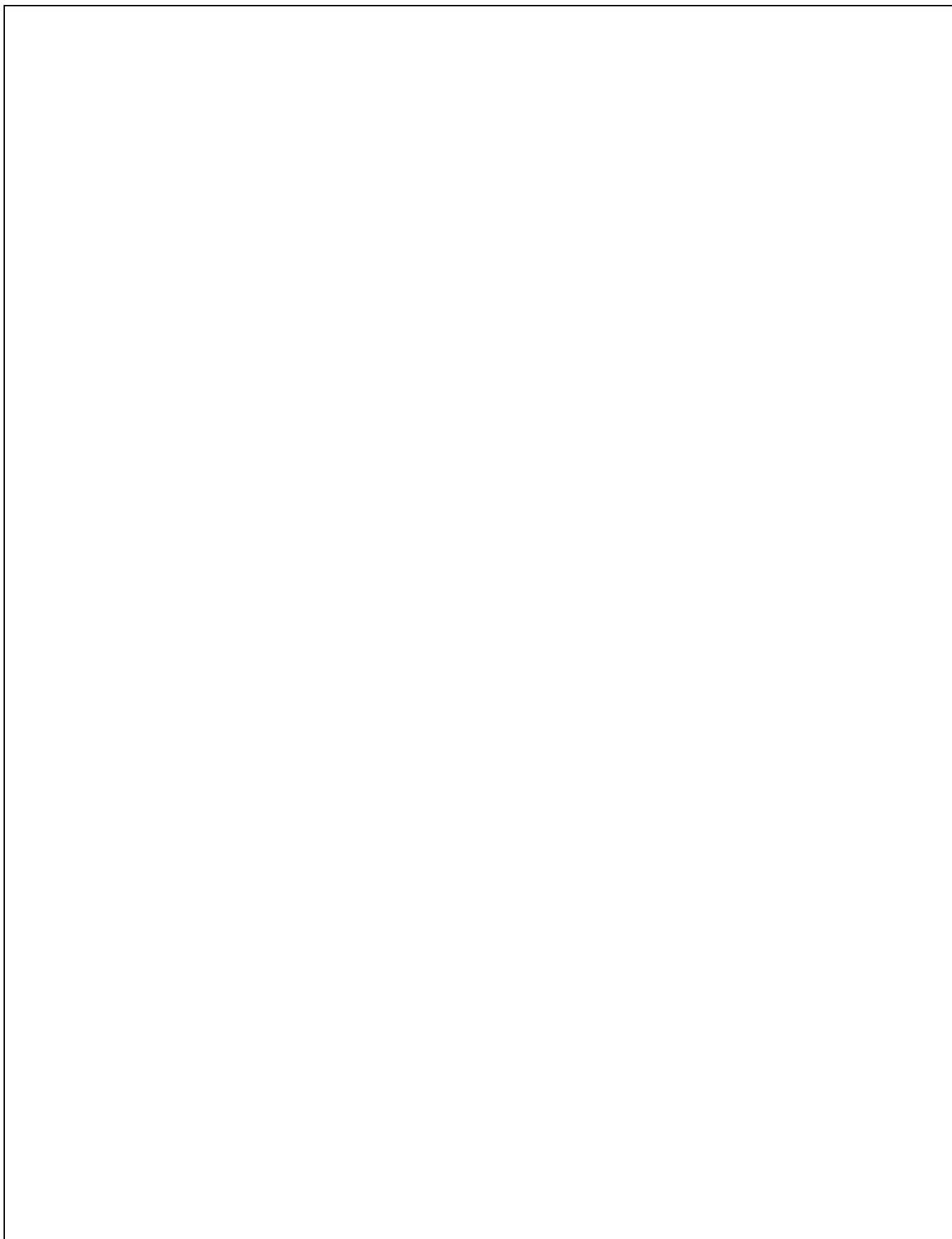
3. Посібник повинен складатися з кількох розділів.

- У першому розділі слід показати, яку будову має компас та як за його допомогою можна визначити сторони горизонту. Слід підібрати матеріал щодо історії виникнення цього приладу ще 251 століття тому.

- У другому розділі слід навести не менше 10 способів визначення сторін світу за допомогою місцевих ознак під час денного та нічного орієнтування. Наприклад, денне орієнтування: гриби ростуть переважно з північного боку

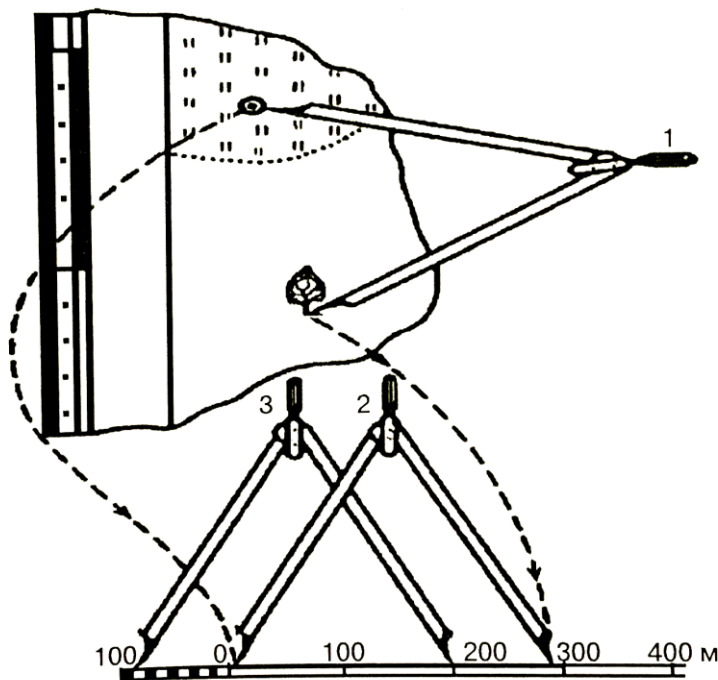
Завдання №5. Пронумерувати 9 прямокутників. В кожному прямокутнику накреслити відповідний топографічний знак за вимогою викладача.

Завдання №6. Накреслити план місцевості за текстом викладача (не забути вказати масштаб, позначити сторони горизонту).

Завдання № 7. Користуючись атласом визначити відстані між населеними пунктами:

Під час знаходження відстані за допомогою лінійного масштабу пам'ятати про положення циркуля-вимірника.

Від Харкова до Києва –

Від Києва до Мінська –

Завдання №8. Визначити географічні координати міста:

Харків –

Київ –

Вашингтон –

Лондон –

Завдання №9. Користуючись географічними координатами визначити

назви населених

пунктів:

60⁰ пн. ш. 151⁰ сх. д. –

50⁰ пн. ш. 24⁰ сх. д. –

48⁰ пн. ш. 106⁰ сх. д. –

Завдання №10. Розглянути КартиGoogle. *Вікіпедія* : [Електронний ресурс]. Режим доступу :

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%8B_Google#Google_Планета_Земля. Визначити межі поширення в Україні природних зон та визначити в який з них розміщена Харківська область.

Межі поширення зони мішаних

лісів _____

Межі поширення лісостепової

зони _____

Межі поширення степової

зони _____

ТЕМА 2.2. ФОРМИ РЕЛЬЄФУ ЗЕМНОЇ ПОВЕРХНІ

Мета. Узагальнити та систематизувати знання з теми «Літосфера» навчитись визначати основні форми рельєфу суші та знаходити їх на фізичній карті світу; формувати навички роботи з картою на заняттях. Формувати *загальні компетентності*: здатність до аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, класифікування, систематизування, здатність виявляти ініціативу, працювати в команді; *спеціальні компетентності*: наявність високого рівня екологічних знань та досвіду ціннісного ставлення до природи для стійких екологічних мотивацій здобувачів вищої освіти. **Обладнання.** Фізична карта світу, фізична карта України.

Рекомендовані джерела:

[17, 23, 48, 49, 55, 56]

Хід роботи.

Завдання №1. Ознайомитись з поняттями «рельєф земної поверхні», основними формами рельєфу суші.

Поверхня літосфери нерівна. Вона відрізняється великими перепадами височин над рівнем моря. Сучасний характер поверхні земної кори утворився в результаті тривалого історичного розвитку Землі під впливом спільної дії внутрішніх і зовнішніх сил.

Сукупність різноманітних за формою і походженням нерівностей земної поверхні в межах суші називається *рельєфом суші*. Він формується в результаті взаємодії внутрішніх і зовнішніх явищ.

Внутрішні явища відбуваються у верхній мантії. Вони проявляються в рухах земної кори, землетрусів і вулканізму. З ним пов'язана значна кількість нерівностей земної поверхні. До зовнішніх відносяться – вплив вітру, води, льодовиків та ін.. На формування рельєфу великий вплив має людина.

Нерівності суші різняться не тільки формою та походженням, а й висотою. Висота вимірюється від рівня моря, океану, який береться за 0. висоту, вимірювану від рівня океану, вважають *абсолютною висотою*. Вона дає

можливість порівнювати висоти різних точок земної кулі. Для порівняння висоти сусідніх підвищень вимірюється відносна висота. Відносна висота береться від підняття підвищення до його вершини.

За формою рельєфу розрізняються рівнинні та гористі країни. Рівнини займають приблизно 55% площі суші, гористі країни приблизно 45%.

Рівнини – обширні плоскі або слабо хвилясті ділянки земної кори (Західносибірська, Східноєвропейська горбиста рівнина).

Форми рельєфу

Рівнини можуть бути плоскі, похилі, хвилясті, горбисті.

Походження рівнини різне. Деякі являють обширні вирівняні ділянки морського дна, оголеного під час відступання моря (Прикаспійська низовина), інші внаслідок заповнення колишніх западин відкладами річок, льодовиків тощо (Поліська низовина, Закарпатська рівнина).

Височина – це поверхня, яка піднімається над рівнем моря від 200 – 500 м (Приволзька).

Гористі країни порівняно з рівнинами мають більш різноманітні форми рельєфу.

Гори – ділянки земної кори, високо підняті над рівнинними просторами (вище 500 м). Виділяю: молоді гори (Кордильєри, Альпи, Гімалаї, Кавказ) – дуже високі вершини вкриті снігами; старі гори (Урал, Скандинавські гори) – дуже зруйновані, вершини округлі, згладжені.

Підвищення з відносною висотою до 200 м називається *горбом*. Вони мають переважно пологі схили і слабо виражену підосхву.

Гори мають висоту не менше як 500 м. Гірські системи можуть простягатись у довжину до кількох тисяч км та досягають висоти кількох км.

Гірські хребти – гори, лінійно витягнуті на велику відстань і обмежені з двох сторін глибокими долинами або схилами.

Найвищу частину гірського хребта називають – *гребенем*.

Найбільш різкі підвищення на гребні – *вершини*.

Найбільш різкі знижені місця – *перевалами*.

Величезні високо підняті ділянки (до 600 м над рівнем моря) у яких поверхня хвиляста або рівна називають *плоскогір'ям*.

Низовини – це такі ділянки суші, які не перевищують 200м над рівнем моря і мають рівну поверхню.

Ярами називаються великі видовжені вимоїни з дуже крутими, іноді прямовисними високими стінками. Яри утворюються в пухких породах і ростуть з швидкістю до 6-30 м на рік. Упродовж зростання вершина яру віддаляється від схилу, унаслідок цього зменшується його водне живлення, і він перестає рости. Іноді на схилах яру утворюються зсуви, крутизна схилів зменшується, вони заростають, і яр перетворюється у балку з положистими схилами.

Завдання №2. Переглянути конспект лекцій з відповідної теми, провести самостійний пошук матеріалу, сформулювати основні визначення. Виписати у словник визначення термінів:

**Рельєф
суші**

**Абсолютна
висота**

Рівнини

Низовини

Гори

Нагір'я

Плоскогір'я

Гірська

система

Горб

Вершина гори

Гірський перевал

Яр

Завдання №3. Користуючись атласом з географії знайти та показати їх на фізичній карті світу основні форми рельєфу відповідно до такої номенклатури:

Євразія

Низовини: Північногерманська, Великопольська, Середньодунайська, Нижньодунайська, Причорноморська, Прикаспійська, Туранська.

Підвищення: Подільське, Середньоруське, Донецький кряж, Приволзьке, Придніпровське.

Рівнини: Східноєвропейська, Велика Китайська, Західно-сибірська, Оксько-Донська.

Гори: Піренеї, Альпи, Карпати, Кавказ, Кримські, Уральські, Памір, Тянь-Шань, Алтай, Західні та Східні Саяни, Тибет, Гімалаї.

Америка

Низовини: Лапландська, Амазонська, Орінокська.

Гори: Кордильєри, Скелясті, Анди, Аппалачі.

Африка

Гори: Атлас, Драконові.

Підвищення: Ефіопське нагір'я, Східноафриканське плоскогір'я.

Австралія

Гори: Великий водороздільний хребет.

Слід пам'ятати, що під час роботи з картою ви повинні стояти зліва від карти, спиною до неї. Стояти біля карти треба так, щоб не закривати її собою. Показуючи основні форми рельєфу, треба обводити їх указкою повністю, а не показувати одну назву.

Навчіться швидко знаходити на карті світу основні форми рельєфу за кольором (підвищення показані коричневими кольорами, а низовини – зеленими).

Завдання №5. Заповнити таблицю «Основні форми рельєфу суші»

№ п/ п	Форма рельєфу	Визначення терміну	Приклади у світі	Приклади на території України
1.	Рівнини			

2.	Низовини			
3.	Височини			
4.	Гори			

ТЕМА 2.3. ОСНОВНІ ГІДРОРЕСУРСИ ЗЕМНОЇ ПОВЕРХНІ.

Мета. Ознайомитися з відомостями про основні річки та озера земної кулі; навчитися показувати їх на фізичній карті світу. Формувати: *загальні компетентності*: здатність до аналізу, зіставлення, абстрагування, узагальнення, систематизування екологічного мислення, навчання упродовж життя; *спеціальні компетентності*: здатність самостійно здобувати та поглиблювати знання, формувати науковий світогляд та екологічну культуру.

Обладнання. Фізична карта світу, фізична карта України.

Рекомендовані джерела:

[10, 13, 16, 23, 37, 49, 55]

Хід роботи

Завдання №1. Ознайомитись з поняттями «гідроресурси земної поверхні», основними складовими Світового океану.

Вода – найпоширеніша речовина на Землі. Вона утворює оболонку, що називається *гідросферою*. Загальний об'єм гідросфери дуже великий. Якби всю воду, яка знаходиться в океанах і водоймах суші, розподілити рівномірно по поверхні Землі, то утворився б шар товщиною 2,7 км. Гідросфера включає в себе Світовий океан, води суші (річки, озера, сніговий покрив і льодовики), підземні і атмосферні води, а також води живих організмів.

Світовий океан поділяється на чотири океани: Тихий, Атлантичний, Індійський, Північний Льодовитий. Деякі вчені виділяють ще й Південний океан, але це питання не має єдиної думки серед вчених.

Кожний з чотирьох океанів, вдаючись в сушу, утворюють моря і затоки.

Море являє собою більш-менш ізольовану частину океану, яка має свій режим (солоність, температуру, течії).

Затока – менш ізольована частина океану або моря, яка має режим, схожий з режимом океану, або моря, частиною якого вона є.

Залежно від характеру їх котловин моря поділяють на міжматерикові

(Середземне, Карибське, Червоне); внутрішньоматерикове (Чорне, Азовське); окраїнні (моря північно Льодовитого океану); міжостровні (Яванське).

Річки утворюють на поверхні Землі густу сітку. Їх вигадливий візерунок розкинувся майже всюди. Річки утворюються від злиття струмків і маленьких річок. Багато рік починається з боліт або витікає з озер, з-під льодовиків і багаторічних снігів на високих горах.

Річка – природній постійний водотік у зниженні рельєфу, де є похил, або це водяні потоки, які течуть у розроблених ними руслах і живляться переважно стоком атмосферних опадів.

Будова річок

Виток – місце, де річка бере початок;

Русло – заглиблення, по якому тече річка;

Гирло – місце її впадіння в іншу річку, озеро, море.

Якщо річка впадає в якусь іншу річку – *притока*, а річка, в яку вона впадає – *головна річка*.

Головна річка з усіма своїми притоками утворює *річкову систему*, яка зливає свої води загальним потоком в море або озеро (робота по фізичній карті – знаходження головної річки і притоків).

Вся поверхня землі, з якої вода стікає в головну річку та її притоки називається *басейном річки*. Річкові басейни відокремлюються один від одного *вододілами*.

Ріки живляться поверхневими і підземними водами. Залежно від того, яке джерело живлення переважає, розрізняють 4 типи живлення рік: *дощове, снігове, льодовикове і ґрунтове*.

Живлення річок:

1. Живлення від дощів одержують річки екваторіального, тропічного і субтропічного поясів.

2. Від танення снігу та льодовиків, беруть початок у високих горах і течуть по районах Крайньої Півночі (Амудар'я, Сирдар'я, Кубань).

3. Від підземних вод та із схилів гір у посушливому поясі (невеликі річки схилу Тянь-Шаню).

4. Мішаного живлення: в помірному поясі з виявленим стійким сніговим покривом (Волга, Дніпро, Об, Єнісей та ін.).

Від характеру живлення залежить рівень води в річках.

Повінь – це щорічний підйом води, який призводить до розливу річок в один і той самий сезон.

Паводок – короткочасний не періодичний підйом води в річках (під час тривалих дощів).

Для більшості рік Європейської частини СНГ весняне підвищення води досягає 4 м, але в різні пори року набагато змінюється. На деяких ділянках Волги рівень води підвищується до 14 м, Дніпра – 9,5 м, на Сибірських ріках – до 25м.

Паводки – у горах, на ріках Далекого Сходу.

Період, коли рівень води в річці найнижчий – *межень*. Під час межені ріка живиться ґрунтовими водами. З моменту появи криги починається зимовий період життя ріки, який характеризується ґрунтовим живленням і низьким рівнем води. Закінчується цей період з початком весняного льодоходу.

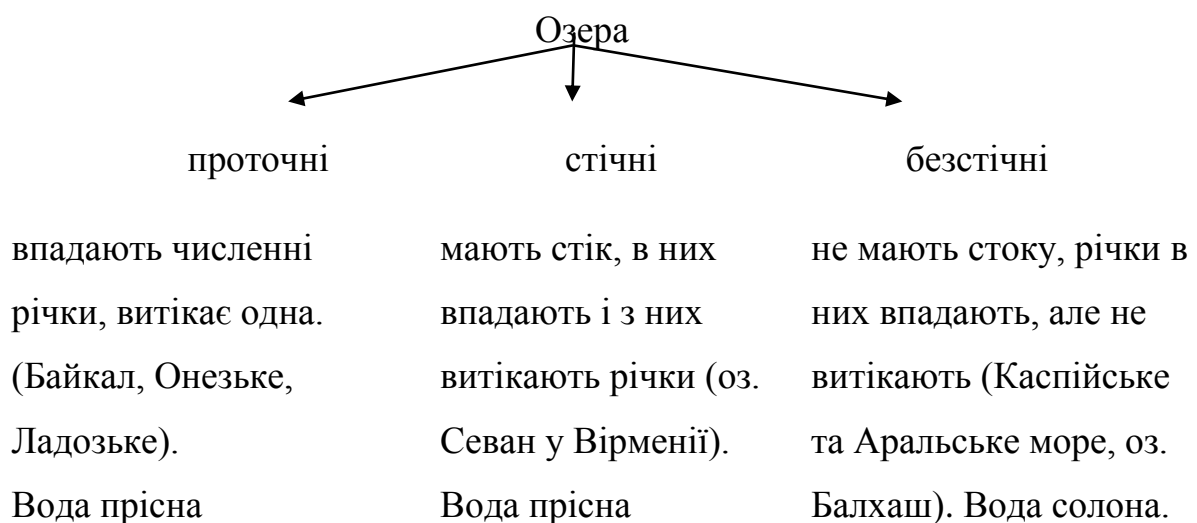
Якщо в руслі річки є виходи твердих порід, то на дні річки утворюються уступи. Якщо уступи порівняно пологі, то на таких місцях утворюються пороги. На крутих і високих уступах утворюються *водоспади*.

Водоспад Ніагара (Північна Америка) падає з висоти 51м двома потоками шириною 1200 м, Вікторія на річці Замбезі (Африка) – з висоти 120 м, шириною 1800м.

На земній кулі безліч озер. *Озера* – це значні природні заглибини на суші, які заповнені водою і не мають зв'язку з морем. Майже 2% всієї суші зайнято озерами. Походження озерних западин різноманітне. Виділяють такі основні типи озер (за походженням котловин):

Тектонічні	Місця розломів та опускань земної кори	Байкал, Танганьїка, Ньяса
Реліктові	Озера, що були колись частиною Світового океану	Каспійське, Аральське
Льодовикові	Котловини, виорані відступаючим покривним льодовиком	Більшість озер Швеції та Фінляндії
Вулканічні	Утворені в древніх кратерах вулканів	Кроноцьке (Камчатка)
Провальні (карстові)	Такі, що утворились після просідання ґрунту	Озера на адриатичному узбережжі
Запрудні	Такі, що утворились після перекриття долини гірської річки в результаті обвалу	Синевір (Україна), Сарез (Таджикістан)
Лиманні	Озера, відокремлені пісчаними косами прибережної ділянки моря	Ялпуг, Сасик (Україна)

За характером стоку озера поділяються:

Живляться озера підземними водами, атмосферними опадами та водами

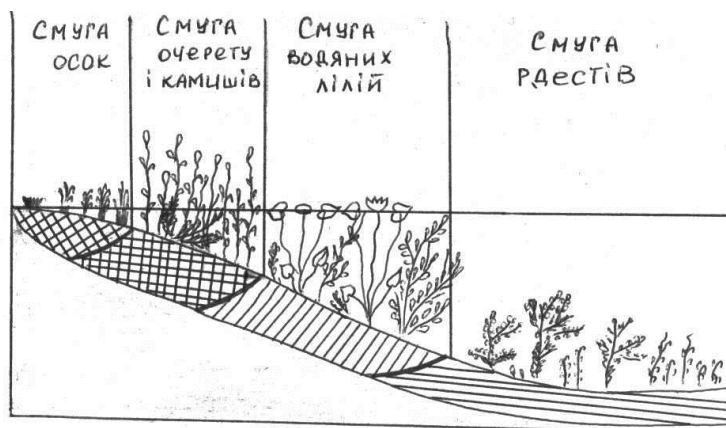
впадаючих в озера річок. Розрізняють озера прісні, солоні та гірко солоні. Солоні озера знаходяться в зонах степів і пустель. Так солоність води Аральського моря – 11%, Мертвого моря – 270%, Баскунчак – 284%. У воді солоних озер, крім кухонної солі розчинені калієві, магнієві, сірчаноокислі солі. Сіль озер використовують у народному господарстві.

Поширення озер залежить від клімату, який визначає їх живлення та розташування озерних впадин. Клімат є провідним фактором розподілу озер, тому поширення їх має зональний характер. Найбагатші на них області вологого клімату, де озера повноводні, прісні. На Україні найбільше озеро Світязь (площа 25,5 км²).

Найголовніші озера світу:		Площа (тис. км ²)	Найбільша глибина (м)
Азія –	Каспійське море	371	1025
	Аральське море	65,5	68
	Байкал	31	1620
	Мертве море	1	356
Африка –	Вікторія	68,8	80
	Танганьіка	32,9	1435
Європа –	Ладозьке	17,7	225
	Онезьке	9,6	110
Америка –	Верхнє	824	393
	Гурон	59,6	228
	Велике Ведмеже	31080	157 та ін

Річки приносять в озеро величезну кількість піску й мулу. Тверді частини осідають на дно озера, воно поступово мілішає, заростає травою і з часом перетворюється на болото.

Схема заростання озера

Болота – ділянки земної поверхні, які надмірно зволожені, вкриті вологолюбною рослинністю і мають шар ґрунту не тонший за 30см.

За умовами живлення і місце розташуванням болота поділяють на низинні і верхові. Низинні живляться переважно підземними водами, розміщені в зниженнях, які постійно або тимчасово затоплюються водою. Верхові болота виникають на мало почленованих водоймах і живляться атмосферними опадами.

За рослинним покривом виділяють болота трав'яні, мохові та мішані. Трав'яні або осокові болота поширені в заплавах річок. Мохові болота утворюються поза долинами у місцях, де ґрунтові води залягають близько від поверхні. Мох – рослина гігроскопічна. У місцях, де він з'являється, рівень води швидко підвищується і зволожуються сухі раніше території. Від заболочування на великих площах зникли ліси.

У болотах видобувають торф, який використовується на опалення і виробництво електроенергії. Торф використовують як азотисте добриво і як підстилку для худоби. Проте поряд з користю, болота завдають значної шкоди. Тому проводять великі роботи по осушенню боліт. Осушені ділянки боліт являють собою цінні для землеробства землі.

Завдання №2. Переглянути конспект лекцій з відповідної теми, провести самостійний пошук матеріалу, сформулювати основні визначення. Виписати у словник визначення термінів:

Гідросфера _____

Світовий океан _____

Море _____

Затока _____

Річка _____

Русло річки _____

Виток

річки _____

Гирло річки _____

Дельта

річки _____

Притоки

річки

Басейн річки _____

Вододіл _____

Озеро _____

Підземні води _____

Болота _____

Льодовики _____

Завдання №3.

Користуючись атласом з географії знайти на фізичній карті світу та показати основні гідроресурси земної поверхні відповідно до такої номенклатури:

Африка

річки: Конго, Замбезі, Оранжева, Білий Ніл, Нігер, Сенегал;

озера: Вікторія, Танганьїка, Ньяса, Чад;

Північна Америка

річки: Міссурі, Міссісіпі, Маккензі;

озера: Верхнє, Мічиган, Гуров, Онтаріо, Вінніпег, Велике Ведмеже, Велике Солоне;

Південна Америка

річки: Амазонка, Парана, Оріноко, Сан-Франсиско;

озера: Тітікака;

Австралія

річки: Дарлінг, Мурей;

озера: Ейр;

Євразія

річки: Рейн, Дунай, Ельба, Дніпро, Волга, Об, Єнісей, Лена, Амур, Сирдар'я, Амудар'я,

Тигр, Інд, Ганг, Хуанхе, Янцзи, Анадир;

озера: Байкал, Каспійське море, Балхаш, Ісик-Куль, Онезьке, Ладозьке.

Пам'ятайте, що річки слід показувати від витoku до місця впадіння їх у море, озеро або інші річки. Озера слід обвести по контуру поверхні води.

Завдання №4. Зробити висновки про проведену роботу.

ТЕМА 2.4. АНАЛІЗ КАРТ ХАРКІВЩИНИ

Мета. Узагальнити і систематизувати знання студентів про різноманітність природних багатств Харківської області; навчитись визначати основні природні об'єкти на картах області. *Формувати: загальні компетентності:* здатність до аналізу, зіставлення, абстрагування, узагальнення, систематизування екологічного мислення, навчання упродовж життя; *спеціальні компетентності:* здатність самостійно здобувати та поглиблювати знання, формувати науковий світогляд та екологічну культуру.

Обладнання. Фізична карта Харківської області, фізична карта України

Рекомендовані джерела:

[10, 17, 18, 36, 55]

Хід роботи

Завдання №1. Уважно ознайомитись з конспектом лекцій за розділом «Географічне краєзнавство».

Користуючись рекомендованою літературою, зверніть увагу на особливості фізико-географічного положення, рельєфу, ґрунтів, корисних копалин, гідроресурсів, клімату Харківської області.

Територія Харківської області займає північно-східну частину України в межах лісостепової і степової природних зон. Площа її дорівнює 31,6 тис. кв. км, що становить 5,2 % усієї території України. Видовженість з півночі на південь складає близько 200 км, а з заходу на схід – 225 км.

Харківська область має кордони: на півночі і північному сході вона межує з Білгородською областю Росії. На сході Харківщина межує з Луганською; на південному сході – із Донецькою; на півдні – з Дніпропетровською областями; на сході – із Полтавською; на північному заході із Сумською Областями.

Більша частина області знаходиться в межах Дніпропетровсько – Донецької западини і лише крайня північно-східна частина її заходить на Воронежський

кристалічний щит, а південно-східна – в межі Донецького кряжу. Вчені вважають, що на території області довгий час існували моря, в яких поступово накопичувалися осадові породи, перетворюючи глибоку западину на рівнину.

Рельєф нашої області рівнинно-хвилястий. В його формуванні значну роль відіграли вода, вітер, сили земн тяжі та інші природні фактори. Північна частина території області підвищена і нахилена на північний-захід до Дніпра, а на північному сході – до Сіверського Дінця.

Поверхні області рівномірно розчленовані багаточисленними долинами річок. В долинах добре розвинені пойми. Багаточисельні також яри та яруги, але розміщені вони нерівномірно. Яри активно розвиваються, що сприяє розчленованості поверхні, підвищенню стоку води, змиву та знищенню ґрунтового покриву. Тому необхідно проводити систематичну роботу з попередження руйнування ґрунтів.

Корисні копалини області представлені групами: горючі, неметалеві і будівельні матеріали.

Територія Харківської області входить до числа газонафтоносних регіонів України. В останні роки доведена газонафтоносність території, що прилягає до міста Харкова. Відкрито Юліївське, Караванське, Скворецьке, Островецьке, Безлюдівське та інші родовища. Це принципово нова територія загальною площею 96 тис. квадратних км, де поклади вуглеводнів залягають на невеликих глибинах з стратиграфічним діапазоном з газонафтоносності більше 1000 м. В області розробляються 21 родовище природного газу, 4 родовища нафти, 20 родовищ газового конденсату. Кам'яне вугілля представлено Лозівським, Петрівським родовищами. Буре вугілля – Заводським, Сухокам'янським, Новодмитрівським родовищами.

Неметалеві корисні копалини для хімічної промисловості фосфорити, солі типу кам'яної і калійних, добувають на Єфремівському та Олексіївському, фосфорити – на Синичино-Яремівському, Малокамишуватському родовищах.

Будівельні, вогнетривкі й образивні корисні копалини представлені в нашій області найбільш поширено. Це мінеральні барвники (Сухокам'янське родовище

охри), глини всіх видів і напрямків застосування (П'ятихатське, Репкінське, Харківське, Пісковське, Знаменське, Первомайське, Смирнівське родовища).

Піски будівельні: Безлюдівське, Тимченківське, Зміївське, Новосипівське, Шебелинське, Янківське, Байрацьке, Петропавлівське, Семенівське, Надєждінське родовища.

Піски формувальні добуваються на: Вишнівському, Малинівському, Старовіровському, Савинському, Гусарівському родовищах.

Пісок скіярський добуваються на Черемушаяському, Орчинському, Новоселівському, Охочівському, Берестовському родовищах.

Гравій добувають на Мечebilівському родовищі, гіпс – на Корульському, вапняк – на Заводському, Малокамишуватському, Перекопському, Смирнівському, Гаражівському родовищах. Щебінь та будівельне каміння – на Єфремівському, Велико Камишуватському.

Цементна сировина – на Дергачівському, Великобурлуцькому, Куп'янському, Шебелинському, Савинському, Бригадирівському, Россоховатському родовищах.

Основне призначення за незначним винятком – задоволення потреб області.

Гідроресурси Харківської області представлені річками, озерами, ставками, водосховищами, підземними водами.

Ріки Харківщини належать до басейнів Дону і Дніпра. Східна частина області відноситься до басейну Дону, а західна – до басейну Дніпра. Живляться Харківські ріки за рахунок атмосферних опадів та підземних вод. Навесні рівень води різко піднімається, що приводить до повені. Влітку багато рік висихає, лише під час зливи з'являються невеликі водостоки.

Головна річка Харківської області – Сіверський Донець, найбільша притока Дону. Загальна протяжність – 1053 км.

Живлять Донець багаточисленні притоки, загальна кількість яких досягає 1011 (це 4 % усіх рік України). По Харківській області Сіверський Донець проходить 370 км, ширина русла постійно змінюється: в окремих місцях – 10-20 м., а іноді досягає 200 м.

Правий берег крутий, лівий – низький, із заплавами луками. У Сіверський

Донець впадає одна із великих приток – ріка Уди. По Харківській області вона протікає 127 км. Русло ріки звивисте. Ширина русла 6-8 м., глибина не перевищує його. Поповнюється ріка дощовими і ґрунтовими водами.

Ріка Уди має дві притоки – Лопань і Харків, на яких стоїть м. Харків. Довжина Лопані 93 км. Гирло Лопані звивисте, його ширина на деяких ділянках 20 м. Ліва притока Лопані – ріка Харків. З'єднуються вони у центрі міста. Протяжність ріки Харків 74 км.

Лопань і Харків мілководні, тільки в окремих ямах товща води дорівнює 1,5 м. Наприкінці літа вони майже пересихають. Головне джерело поповнення – талі води, меншою мірою дощові опади і підземні води.

В області нараховується приблизно 200 невеликих рік.

Води Дінця та його притоки забруднюються різними відходами і відробленими водами промислових підприємств, що негативно впливає на фауну ріки. Вода використовується у сільському господарстві.

Наслідком глибинної і бічної ерозії рік є утворення річкової долини, яка являє собою витягнуту в довжину, здебільшого звивисту форму рельєфу, що має загальний нахил свого ложа від одного кінця до другого.

Річкова долина сформувалася під впливом багатьох факторів: тектонічних процесів, які визначили напрям, а іноді – форму долини; гірських порід, їх складу; вивітрювання гірських порід; змиву атмосферними опадами пухких матеріалів; сповзання ґрунтів тощо. Тому форми річкових долин різноманітні.

Важливою особливістю річкових долин є те, що зустрічаючись вони ніколи не перетинаються, а зливаються в одну долину. Річкова долина складається з дна або русла ріки, по якому вона тече у звичайний час, із заплави, що являє собою наносне, плоске дно долини, яке під час повені затоплюється, із схилів долини, інколи з кількома терасами (залишки колишніх днищ долини, які сформувались, коли ріка текла на вищому рівні) та корінних берегів (верхня частина річкової долини утворена не річковими наносами, а породами, які входять до складу вододілу, в якому річка виробила долину).

При вивченні річкової долини треба встановити її назву, визначити ширину і

напрям течії води. Звернути увагу на наявність і кількість річкових терас та встановити їх характер (молоді, зростаючі, заросні). Визначити особливості заплави річки (вузька, широка, наявність заплавних луків, заболоченості). Встановити руйнуючу роботу річки та творчу (відкладання в долині річки уламного матеріалу). При вивченні поздовжнього профілю річки визначити приблизну висоту і ширину уступів терас і корінного берега, його крутизну форму. Виміряти швидкість води в річці і визначити нахил профілю рівноваги річки (швидка течія вказує на значний ухил, повільна – на пологий поздовжній профіль).

Долина Дінця багата на озера. За походженням це стариці, тобто водоймища, що утворилися в старих руслах ріки. Вони не глибокі і з'єднуються з головним руслом ріки під час весняних паводків. Найбільшими озерами Харківщини є Лиман, Чайка, Комишувате, Світличне, Лебеже, Борове.

У Харківській області налічується понад 50 водосховищ. Водосховища – це штучні водойми, утворені під час спорудження водомірної греблі у долині річки. Значення штучних водоймищ для народного господарства дуже велике. Вони дозволяють перерозподілити стік рік протягом років, зберігаючи великі об'єми води. Найбільшими водосховищами Харківщини є Журавлівське, Муромське, Печенізьке, Лозовеньківське, Основ'янське, Червонооскільське.

Ставки дуже поширені, як вид штучних водоймищ. Вони використовуються для зберігання води, зрошення, розведення риби та водоплавної птиці, відпочинку населення.

Гідрогеологічні умови Харківської області дозволяють вирішувати питання водопостачання за рахунок підземних вод. Мінеральні джерела використовуються для оздоровлення та відпочинку населення.

Клімат Харківщини помірно-континентальний. Зима нестійка, триває 125-135 днів. Характер весни кожен рік змінюється. Літо спекотне з великою кількістю сонячних днів. Осінь характеризується частими туманами, що пов'язано з тим, що суша швидко охолоджується, а повітря утримує багато вологи.

Ґрунти Харківської області мають ряд специфічних особливостей, головною серед яких є родючість. Оскільки Харківська область розміщена в двох

природних зонах, степовій і лісостеповій, то можна відзначити, що в степових районах ґрунтовий покрив майже повністю однорідний і представлений чорноземами. Черноземи типові і звичайні відносяться до найбільш родючих ґрунтів.

Територія Харківської області представлена лісами та лесовидними суглинками, глинами і пісками різного походження, наносними відкладеннями у річкових долинах і по дну боліт.

Леси – однорідні дрібнозернисті осадові породи, які утворені пиловими частками кварцу, польового шпату й іншими мінералами. При розтиранні перетворюються у білуватий порошок.

Лесові відкладення міцно утворюють круті багатометрові схили, урвища, кар'єри, за рахунок великої спаяності частинок. Товщина лесів від декількох сантиметрів, на схилах – до десятків метрів.

Лесовидні суглинки схожі по складу і по кольору на леси, але мають ряд відмінностей. Вони шаруваті (що вказує на водно-озерне походження), мають домішки пісковиків, пори майже відсутні, некарбонати.

Леси і лесовидні суглинки - найбільш розповсюджені ґрунтоутворюючі породи Харківщини; на них утворюються найбільш родючі ґрунти – чорноземи. По схилах балок ґрунти утворюються на глинах, які відрізняються важким механічним складом, іноді засолені, мають погані водно-фізичні властивості. В районі долин Сіверського Донця та Оскола в ґрунтоутворенні беруть участь пісковики, крейда, мергель. Утворені тут ґрунти також характеризуються низькою родючістю (наявність щебеню, негативних водно-фізичних властивостей).

У нижніх частинах схилів унаслідок змивання дощовими і сніговими водами продуктів руйнування ґрунтів на території Харківської області широко розповсюджений делювій суглинковий.

Давні річкові відкладення зустрічаються на піщаних борових терасах. Тут утворилися різної товщини гумусні горизонти дерновосупіщані і піщані ґрунти.

Територія Харківської області представлена лесами і лесовидними суглинками, глинами і пісками різного походження, наносними відкладеннями у річкових долинах

і по дну боліт.

Леси – однорідні дрібнозернисті осадові породи, які утворені пиловими частками кварцу, польового шпату й іншими мінералами. При розтиранні перетворюються у білуватий порошок.

Лесові відкладення міцно утворюють круті багатометрові схили, урвища, кар'єри, за рахунок великої спаяності частинок. Товщина лесів від декількох сантиметрів, на схилах – до десятків метрів.

Лесовидні суглинки схожі по складу і по кольору на леси, але мають ряд відмінностей. Вони шаруваті (що вказує на водно-озерне походження), мають домішки пісковиків, пори майже відсутні, некарбонати.

Леси і лесовидні суглинки – найбільш розповсюджені ґрунтоутворюючі породи Харківщини; на них утворюються найбільш родючі ґрунти – чорноземи. По схилах балок ґрунти утворюються на глинах, які відрізняються важким механічним складом, іноді засолені, мають погані водно-фізичні властивості. В районі долин Сіверського Донця, Оскола в ґрунтоутворенні беруть участь пісковики, крейда, мергель. Утворені тут ґрунти також характеризуються низькою родючістю (наявність щебеню, негативних водно-фізичних властивостей).

У нижніх частинах схилів унаслідок змивання дощовими і сніговими водами продуктів руйнування ґрунтів на території Харківської області широко розповсюджений делювій суглинковий .

Давні річкові відкладення зустрічаються на піщаних борових терасах. Тут утворилися різної товщини гумусні горизонти дерновосупіщані і піщані ґрунти.

Завдання №2. Користуючись фізичною картою України, показати кордони Харківської області. Назвати і показати сусідні області та держави.

При роботі з картою пам'ятайте що стояти треба зліва від карти, спиною до неї, показувати на карті треба указкою, яку примати на відстані витягнутої руки.

Завдання №3. Користуючись фізичною картою України та Харківської області, охарактеризувати рельєф Харківської області. Визначити і показати максимальні і мінімальні височини на території області.

Показати основні форми рельєфу Харківщини: Дніпрово-донецька западина, Східно-європейська рівнина, Придніпровська низовина, Полтавська рівнина, Отроги Середньо руського підвищення, Донецький кряж, гора Кременець (околиці м. Ізюм).

Завдання №4. Користуючись фізичною картою Харківської області, показати основні родовища корисних копалин області відповідно до запропонованої номенклатури:

Природний газ: Сахалінське, Березівське, Степове, Коробочкінське, Волохівське, Червоноярське, Західно-Хресттищанське, Меліхівське, Медведівське, Східно-Медведівське, Зайцівське, Шебелінське, Єфремівське, Західно-Сосновське, Кигічівське, Ланнівське, Співаківське, Миролюбівське.

Кам'яне вугілля: Петрівське, Лозовське.

Буре вугілля: Заводське, Сухокам'янське, Новодмитрівське.

Фосфорити: Синичино-Яремівське, Малокомишуваське.

Гіпс: Корульське.

Вапняк: гаражівське, Малокомишуваське, Смирнівське, Заводське, Перекопське.

Крейда: Вовчанське, Ольховатське, Катерино-Нікольське.

Пісок склярський: Черемушанське, Орчинське, Новоелівське, Охочівське, Берестовеське.

Пісок будівельний: Пересьчанське, Гаврилівське, Основ'янстке, Безлюдівське, Тимченківське, Кіп'янське, Зміївське, Новоосинівське, Шебелінське, Янківське, Батрацьке, Петропавлівське, Семенівське.

Пісок формувальний: Вишнівське, Малинівське, Старовірівське, Савинське, Гусарівське.

Гравій: Мечебилівське.

Глина тугоплавка: П'ятихатське, Репкінське, Харківське, Пісковське, Знаменське, Первомайське, Топольське, Смирнівське.

Піщаник: Єфремівське, Великокомишуваське.

Цементна сировина: Дергічівське, Великобурлуцьке, Куп'янське, Шебелінське, Савинське, Бригадирівське, Россоховатське.

Мінеральні фарби (охра): Сузокам'янське.

Кам'яна сіль: Єфремівське, Олексіївське.

Завдання №5. Користуючись фізичною картою Харківської області, показати основні річки озера та водосховища Харківщини:

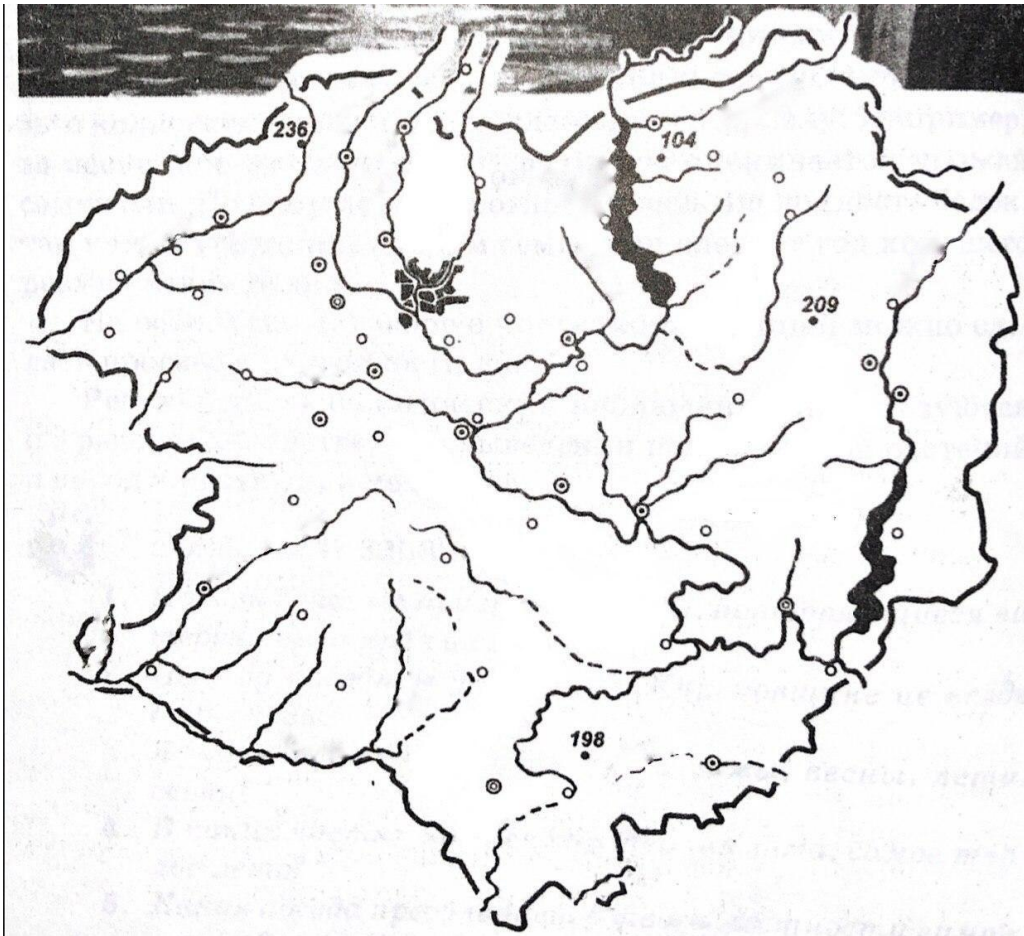
Річки басейну Дніпра: Ворскла, Орель, Самара.

Річки басейну Дону: Сіверський Донець, Оскіл, Великий Бурлук, Лопань, Харків, Уди, Мжа.

Озера: Лиман, Чайка, Камишувате, Світличне, Лебеже, Борове.

Водосховища: Р. Харків: Журавлівське, Трав'янське, Муромське. Р. Уди: Жихарське, Новобаварське. Р. Лопань: Основ'янське, Гончарівське, Лозовеньківське. Р. Донець: Печенежське, Червонооскільське, каскад водосховищ на трасі Дніпро-Донець: Краснопавлівське.

Завдання №6. Нанести на контурну карту назви річок Харківської області та їх притоки.

Завдання №7. Розглянути кліматичну карту області та визначити, які фактори впливають на клімат нашої місцевості.

ТЕМА 2. 5. ВЕДЕННЯ КАЛЕНДАРЯ ПОГОДИ. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОГОДИ ХАРКІВЩИНИ

Мета. Навчитись проводити систематичні спостереження за погодою, аналізувати їх, робити висновки, формувати *загальні компетентності*: здатність до аналізу, зіставлення, абстрагування, узагальнення, систематизування екологічного мислення, навчання упродовж життя; *спеціальні компетентності*: здатність самостійно здобувати та поглиблювати знання, формувати науковий світогляд та екологічну культуру; формувати методичну компетентність що до методики проведення спостережень.

Обладнання: термометр, флюгер, щоденник спостережень за погодою.

Рекомендовані джерела:

[3, 14., 19,35, 42,49, 55/]

Хід роботи

Завдання №1. Ознайомитись з основними видами спостережень за погодою та методикою їх проведення.

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне сприймання об’єктів навколишньої дійсності, яке підпорядковане конкретно визначеним цілям. Його ефективність залежить від чітко визначеної мети, об’єктів сприймання, способів фіксації його наслідків.

Спостережливість є важливою рисою особистості, тому що потрібно вміти помічати особливості предметів та явищ, навіть ті, які здаються недостатньо помітні і мало істотні.

Під час спостережень за погодою розвивається пізнавальний інтерес, логічне мислення, вміння аналізувати, узагальнювати, виявляти причинно-наслідкові зв’язки.

Спостереження за погодою проводяться протягом одного сезону шляхом щоденних фіксувань у щоденнику спостережень. Це дозволяє зробити висновки про характер погоди в певний сезон року.

Під час спостережень студенти повинні знати: види метеорологічних спостережень; умовні позначки атмосферних явищ; шкалу Бофорта; причини руйнування ґрунтів; методику проведення дослідження ярів.

Під час спостережень студенти повинні уміти: визначати основні форми рельєфу; описувати основні форми рельєфу.

Види метеорологічних спостережень: за температурою повітря, напрямом вітру, силою вітру, хмарністю, опадами та іншими метеорологічними явищами.

Підсумки метеорологічних спостережень проводяться у такому порядку:

1. Перевіряється таблиця метеорологічних спостережень за період практики.
2. Викреслюється графік ходу температур.
3. Викреслюється роза вітрів.
4. Викреслюється діаграма хмарності.

Спостереження за температурою повітря

Температуру повітря визначають щоденно за термометром у визначений час. Показники температури заносяться в календар погоди. Знімати показники треба так, щоб спиртовий стовпчик термометра знаходився на рівні ока, записується температура з точністю до 1°C.

Спостереження за опадами

Під час спостережень треба відмічати види опадів, їх характер та інтенсивність. Результати фіксують у щоденнику за допомогою умовних знаків.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ АТМОСФЕРНИХ ЯВИЩ		
1.		обложний дощ
2.		злива
3.		обложний сніг
4.		зливовий сніг
5.		льодовий дощ
6.		град
7.		обложний мокрий сніг
8.		зливовий мокрий сніг
9.		льодяна крупа
10.		ожеледиця
11.		роса
12.		іній
13.		мряка
14.		снігові зерна
<u>Тумани</u>		
15.		туман
16.		серпанок
<u>Хуртовини</u>		
17.		хуртовина
18.		поземка
<u>Електричні явища</u>		
19.		близька гроза
20.		Віддалена гроза
21.		блискавиця
22.		Полярне сяйво
<u>Оптичні явища</u>		
23.		веселка
24.		коло навкруги Сонця
25.		коло навкруги Місяця
26.		міраж
<u>Інші явища</u>		
27.		шквал
28.		смерч
29.		імла
30.		пилна буря

Спостереження за напрямом і силою вітру

Прибором для визначення напрямку вітру є флюгер. Визначається сила вітру у балах, а швидкість у метрах за секунду. Для цього можна використовувати шкалу Бофорта.

Швидкість вітру м/с	Кількість балів	Назва вітру	Дія вітру
менше ніж 1	0	штиль	Дим піднімається вгору, листя на деревах нерухоме.
1	1	тихий	На деревах шелестить листя; дим слабо відхиляється вбік; полум'я сірника не гасне, але помітно

			відхиляється.
2-3	2	легкий	Хитаються гілки дерев; полум'я швидко гасне.
4-5	3	слабкий	Помітно хитається листя на деревах і невеликі гілки; висока трава починає коливатися.
6-8	4	помірний	Хитаються гілки дерев; піднімається з ґрунту пил; прапор в'ється.
9-10	5	свіжий	Коливаються сучки дерев.
11-12	6	сильний	Ліс шумить, вітер колише великі гілки і його можна почути у димоході; гудять телефонні проводи.
13-15	7	міцний	Свистить у вухах; хитаються невеликі стовбури дерев і піднімаються піняві хвилі на воді.
16-18	8	дуже міцний	Коливаються дерева та ламаються гілки; рухатись людині проти вітру важко.
19-21	9	шторм	Ламаються великі гілки дерев, вітер зриває черепицю і димарі.
22-25	10	сильний шторм	Зриває дахи, ламає дерева, вириває їх з корінням.
26-29	11	жорсткий шторм	Завдає великих руйнувань.
більше	12	ураган	Вириває великі дерева з корінням; завдає великих спустошень.

Спостереження за станом неба. Хмарність і види хмар

Ступінь покриття неба хмарами називається хмарністю. Ступінь хмарності визначають за десятибальною системою, за якою одному балу дорівнює 1/10 частина неба, вкрита хмарами.

0 - балів – чисте небо, ясно;

1 - бал – 1/10 частина неба вкрита хмарами;

2 - бали – 2/10 частини неба вкрита хмарами;

3 - бали – 3/10 частини неба вкрита хмарами;

від 4 до-6 балів – 1/2 частина неба вкрита хмарами ;

10 балів – все небо вкрите хмарами, похмуро

Хмарність неба залежить від температури повітря, від руху повітряних мас і розподілу суші і моря. Ці фактори впливають на добовий і річний хід хмарності в різних районах. Хмари відіграють велику роль у житті природи, вони регулюють температуру нижніх шарів повітря, затримуючи частково теплове випромінювання земної поверхні в світовий простір і, відбиваючи та розсіюючи сонячну радіацію, вони переносять вологу, з ними пов'язані опади.

Завдання №2. Переглянути конспект лекцій з відповідної теми, провести самостійний пошук матеріалу, сформулювати основні визначення. Виписати у словник визначення термінів:

Спостереження _____

Температура повітря _____

Графік ходу температур _____

Стан неба _____

Хмарність _____

Опади _____

Роза вітрів _____

Народний прогностик _____

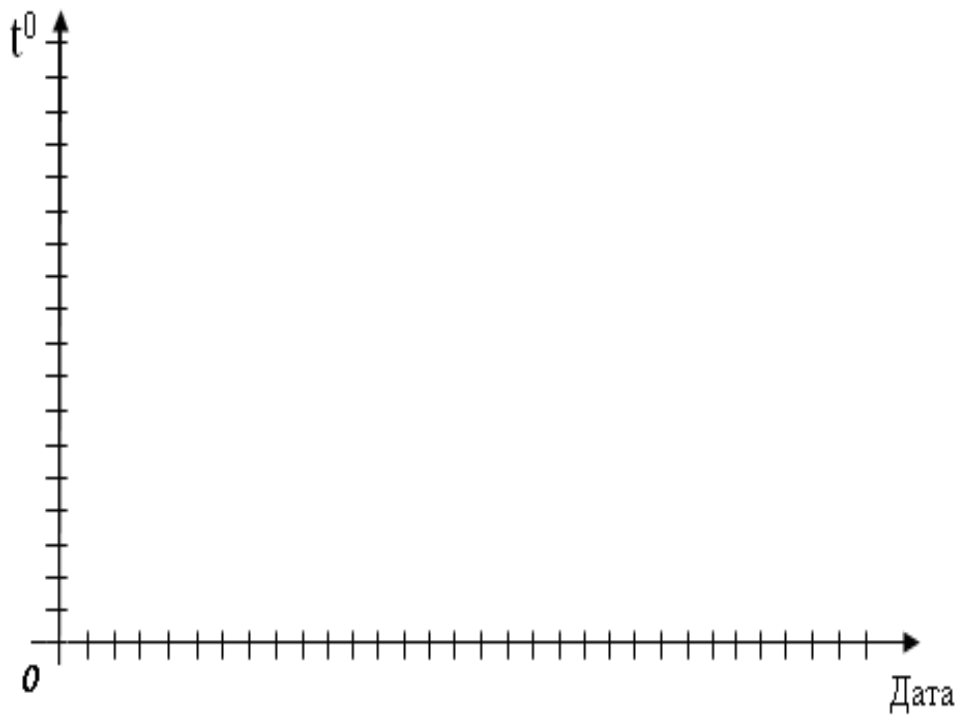
Діаграма хмарності _____

Завдання №4. Обробити матеріали спостережень.

4.1. Викреслювання графіку ходу температур

Для побудови графіка ходу температур на вертикальній прямій, треба відкласти шкалу температур, а на горизонтальній – числа місяця. Крива показує як змінювалась температура протягом місяця.

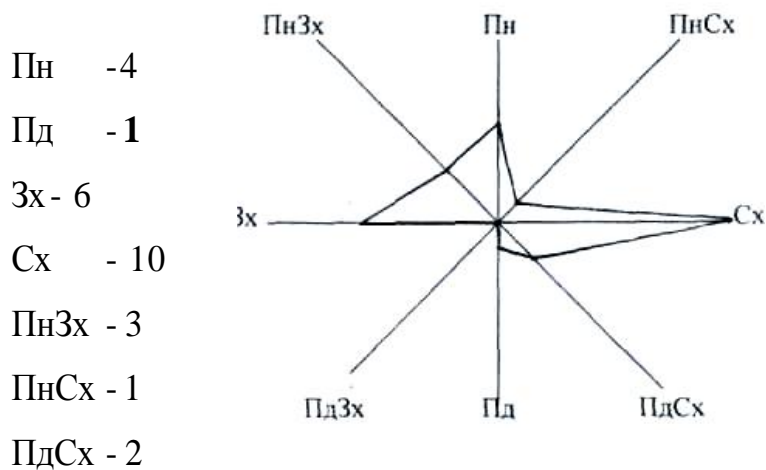
Графік ходу температур за результатами спостережень.

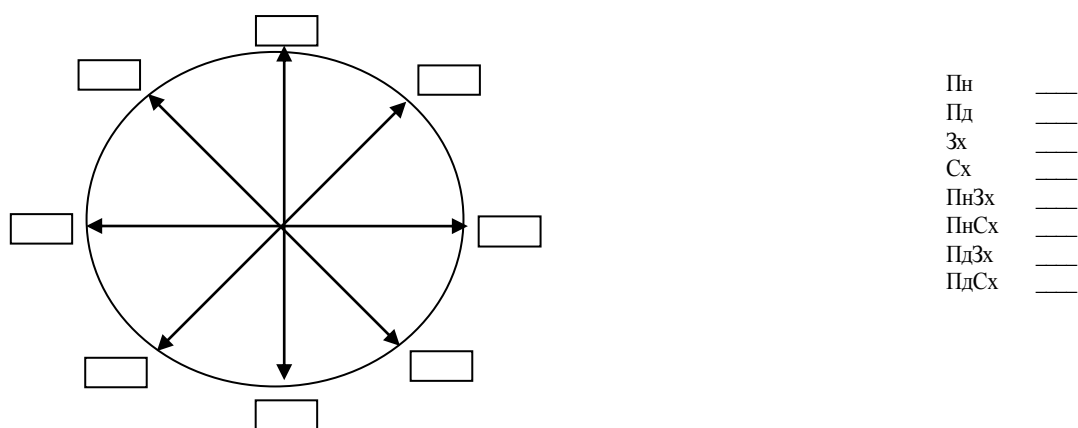
4.2. Обробка спостережень за вітром

За результатами спостережень за напрямом вітру можна побудувати розу вітрів. Вона являє собою малюнок, на якому нанесено повторюваність вітру за напрямками. За розою вітрів можна легко визначити, які вітри переважають у даному районі за той чи інший період. Щоб побудувати розу вітрів, треба від центру провести вісім ліній, які відповідають головним і проміжним сторонам горизонту. На цих лініях відкласти рівні відрізки по кількості повторюваності вітрів і кінці ліній з'єднати прямими лініями.

Роза вітрів (зразок)

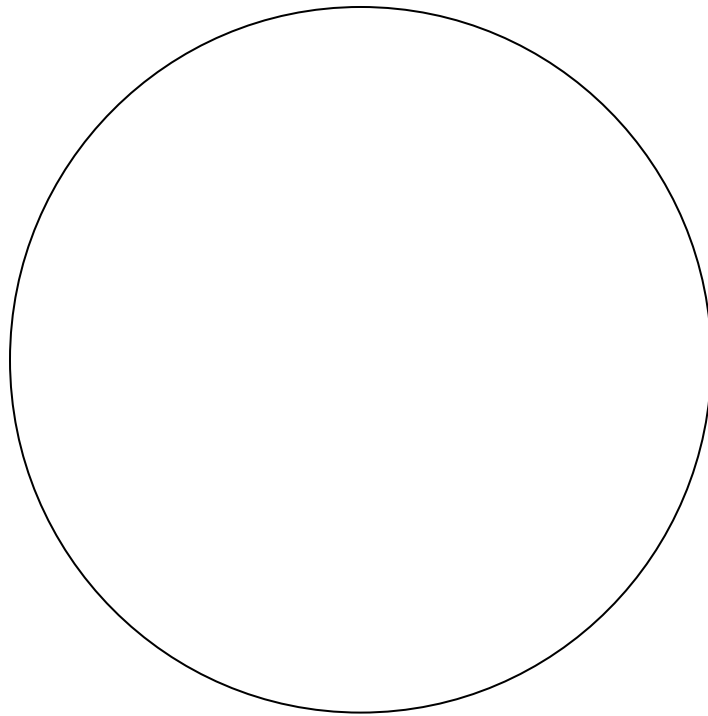
Роза вітрів за результатами спостережень

4.3. Обробка спостережень за станом неба

Діаграма хмарності за результатами спостережень.

Стан неба	Умовна позначка	Кількість днів	Кількість градусів
Ясно	○		
Хмарно	◐		
Похмуро	●		

Завдання №5. Скласти народний прогностик для визначення погоди за місцевими ознаками (народні прикмети, прислів'я, приказки, загадки).

ПРЕДСТАВНИКАМИ РОСЛИННОГО СВІТУ ХАРКІВЩИНИ

Мета. Поглибити, узагальнити та систематизувати знання студентів про різноманітність природних багатств Харківської області; навчитись визначати основних представників рослинного і тваринного світу за гербаріями, ілюстративним матеріалом і безпосередньо в живій природі. Формувати ключові компетентності: спілкування державною мовою; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність використовувати знання й практичні навички в галузі біологічних наук та на межі предметних галузей для дослідження різних рівнів організації живих організмів, біологічних явищ і процесів

Обладнання. *Таблиці:* «Квіткові рослини», «Мохи та лишайники», «Частини рослин»,

«Види розмноження рослин», «Види плодів та насіння», «Бережи лікарські рослини України», «Червона книга України».

Гербарні зразки: види листя, край листової пластинки, розміщення початку в просторі, стрижнева та мичкувата коренева система, представники класу однодольних та дводольних.

Колекції: види плодів і насіння

Рекомендовані джерела:

[4, 17, 55]

Хід роботи.

Завдання №1. Ознайомитись з основними рослинними угрупованнями Харківської області.

Рослинам належить основна роль в біосфері. Рослинні угруповання уявляють закономірні, складені в процесі довгого історичного розвитку об'єднання видів рослин, які ростуть при однорідних умовах. Для кожної рослини потрібні певні умови існування (температура, світло, вологість), тому одні

рослини зустрічаються в лісі, а інші – в полі, болоті тощо. У природі одні рослини групуються з іншими, ці групування називають рослинними угрупованнями або фітоценозами.

Великі рослинні угруповання, наприклад ліси, луки, поля, водойми, розпадаються на дрібніші: луки – заплавні, суходільні; ліси – хвойні, листяні, мішані.

До характерних ознак рослинних угруповань належать :

- *Ярусність* у розподілі надземних і підземних органів рослин. Так в лісі можна виділити дерева, чагарники, трави, мохи. Одні рослини в лісі своїми кронами розміщуються над іншими, завдяки цьому на невеликій площі росте велика кількість рослин.

- *Різна швидкість розвитку* рослин в угрупованнях характеризує не просторовий фактор, як ярусність, а тимчасовий. Так одні рослини цвітуть навесні, другі – влітку, треті – весь період; розвиваючись у різний час, рослини не заважають одна одній у рості.

- *Зміна одних видів іншими відбувається тоді, коли через погані умови існування одні види гинуть, а інші з'являються.*

На Харківщині виділяють такі рослинні угруповання як: рослини лісу, луків, поля, водойм.

Рослини водойм. Водяна рослинність на території Харківщини зосереджена в руслах річок, озер, боліт, ставків, водосховищ, гідроелектростанцій.

Флористичний склад водяної рослинності залежить від рельєфу дна, глибини водоймища, швидкості течії, хімічного складу води, характеру ґрунту.

Фізичні та хімічні властивості води відіграють вирішальну роль у формуванні пристосувань, якими відрізняються водні рослини.

Ознаки пристосування до умов існування:

- велика поверхнятіла по відношенню до маси (розсічені листя та тонкі стебла);
- корені, стебла та листя мають різні метаморфози (корені – якір, плаваючі стебла, ловчі пухирці – листя);
- внутрішня будова органів вищих водних рослин характеризується наявністю повітряних тканин і недорозвиненням механічних (опорних) тканин;
- більша кількість рослин багаторічні;
- переважно вегетативного способу розмноження.

Рослини луків. Луками називають безлісі простори, вкриті трав'яним покривом, які розвиваються в умовах достатньої або надмірної зволоженості ґрунту. Найчастіше ці біогеоценози виникають на місці інших угруповань (вирублених лісів, осушених боліт, деформованих степівтощо). Вони широко поширені на Харківщині. Клімат, рельєф, ґрунти, водопостачання, господарське значення впливають на структуру луків, їх флористичний та фауністичний склад на характер сезонної мінливості.

Ознаки, які характеризують луки, як рослинні угруповання.

Лучна дернини складається з відмерлих та живих частин рослин (найчастіше злаків) – одна з важливих ознак луків. Саме в верхньому шарі ґрунту (0-20 м) міститься основна маса (до 95 відсотків) підземних органів рослин.

Мозаїчність трав'яного покриву – друга ознака луків. «Мозаїка» може залежати від мікрорельєфу, який і спричиняє групове розміщення рослин. Підвищені ділянки мають жовті кольори, зумовлені наявністю кульбаби. Низовинні ділянки мають темно-зелені кольори, тому що тут на вологих ґрунтах ростуть осоки. Рослини кожної родини займають певні території та підкреслюють мозаїчність покриву.

Для рослин луків характерна насиченість видами рослин. Цю ознаку можна виявити, заклавши пробні ділянки (1x1м) при виконанні практичних завдань в ході екскурсії. Флористичний склад трав'янистих луків дуже різноманітний за господарським значенням та поділяється на 4 групи: злаки, бобові, різнотрав'я, осоки.

Рослини лісів. Ліси – це частина природи, це легені нашої планети, фабрики кисню, охоронці вод та ґрунтів. Вони створюють те саме екологічне середовище без якого немислиме нормальне життя. Ліс – це складний організм, усі частини

якого – дерева, чагарники, трави, мохи, лишайники, звірі, птахи, комахи, гриби, бактерії, віруси – тісно пов'язані між собою, живуть за своїми законами, взаємно впливають одна на одну й на навколишнє середовище.

Ярусна структура крони дерев, пагонів, листя, лісових рослин розміщуються на різних вертикальних рівнях. Вона зберігається, як для наземної, так і для підземної частини рослин, закономірно знижується зверху до низу. Листова мозаїка – листові пластинки на гілках розміщені так, що кожна з них рівномірно освітлена сонцем та не затінює одне одного.

Рослини поля. Культурними рослинами називають ті, які людина вирощує та використовує для задоволення своїх потреб у їжі (харчові культури), у сировині для текстильної (волокнисті культури), для лакофарбової, гумової, фармацевтичної та інших галузей промисловості (технічні та лікарські рослини), для годівлі скоту (кормові культури), для задоволення естетичних потреб (декоративні рослини), а також з оздоровчою та гігієнічною метою (рослини зелених насаджень), їх налічується до 90 видів.

У посівах та посадках культурних рослин взаємний вплив рослин один на одного та взаємодія із середовищем виявлено так само яскраво, як і в будь-якому фітоценозі, тому їх по праву можна вважати агрофітоценозами (угрупкування, що штучно створені людиною).

За характером використання та біологічними ознаками їх поділяють на: зернові культури, зернобобові, технічні, кормові.

Серед культурних рослин на полі зустрічаються бур'яни. Вони належать до різних родин, але їх об'єднує здатність рости на обробленому ґрунті.

Завдання №2. Переглянути конспект лекцій з відповідної теми, провести самостійний пошук матеріалу, сформулювати основні визначення. Виписати у словник визначення термінів:

Біосфера _____

Луки

Ліс

Поле

Водойми

Річка

Болото

Ставки

Підземні

води

Агрофітоценоз

Бур'яни поля

Завдання №3. Розглянути гербарні зразки рослин, які ростуть на Харківщині. За допомогою додаткової літератури з'ясувати до яких рослинних

Завдання №6. Розробити посібник для школи «Червона книга України» розділ «Рослини».

Пам'ятайте про вимоги до посібника:

- Посібник можна оформлювати в папці для файлів.
- Обкладинка папки повинна бути обов'язково червоного кольору.

Посібник повинен складатися з трьох розділів.

- *В першому розділі* треба навести історію виникнення Червоної книги, розповісти чим відрізняються Міжнародна Червона книга та Червона книга України, підібрати матеріал про кольорові сторінки Міжнародної Червоної книги.

- *Другий розділ* посібника треба присвятити охороні рослинного світу.

- *Третій розділ* повинен містити матеріал про охорону тваринного світу (заповнити при вивченні тваринного світу Харківщини).

- Треба пам'ятати, що посібник готується для учнів, тому він має бути оформлений дуже яскраво. Другий і третій розділ посібника повинні містити кольорові ілюстрації охороняємих видів рослин і тварин. На кожній сторінці треба розміщувати лише одну ілюстрації охороняємого виду. На зворотній стороні треба навести відомості про охороняємий об'єкт. Треба підбирати такий матеріал, щоб він був цікавий для учнів, відповідав їх віковим особливостям.

Посібник повинен містити ілюстрації та відомості не менш ніж про 5 видів рослин і 5 видів тварин.

- Матеріали можна надрукувати на комп'ютері або написати каліграфічним почерком.

- Головне пам'ятати що посібник для дітей має бути яскравим, інформаційно насиченим та мати естетичний вигляд.

Завдання №7. Зробити висновок про проведену роботу

ТЕМА 2.7. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З НАЙБІЛЬШ ХАРАКТЕРНИМИ ПРЕДСТАВНИКАМИ ТВАРИННОГО СВІТУ ХАРКІВЩИНИ

(Екскурсія до музею природи ХНУ ім. В. Н. Каразіна)

Мета. Поглибити, узагальнити, систематизувати знання про різноманітність тваринного світу Харківської області. Виховувати дбайливе ставлення до природи, гордість за природні ресурси нашої Батьківщини. Розвивати спостережливість, уміння узагальнювати та систематизувати теоретичні знання під час екскурсії в залах музею. Формувати: *загальні компетентності*: здатність до аналізу, зіставлення, абстрагування, узагальнення, систематизування екологічного мислення, навчання упродовж життя; *спеціальні компетентності*: здатність самостійно здобувати та поглиблювати знання, формувати науковий світогляд та екологічну культуру.

Обладнання. Зошити для записів, експонати музею природи ХНУ відділу «Зоологія».

Рекомендовані джерела:

[4, 15, 17, 47, 55, 58]

Хід роботи

Завдання №1. Ознайомитись з основними відомостями про різноманітність тваринного світу України та Харківської області.

Тваринний світ України і Харківщини характеризується багатим видовим складом. В Україні налічується понад 44800 видів тварин. З них найпростіших близько 1200; кишково-порожнинних – 40; кільчастих червів – 400; членистоногих – 39000; моллюсків – 369; риб – понад 200; земноводних – 16; плазунів – 20; птахів – 344; ссавців – 101.

Харківщина займає територію на межі лісостепу і степу; фауна має у своєму складі як представників лісу, так і степу, що обумовлює її різноманітний видовий склад.

На Харківщині налічується понад 300 видів хребетних тварин. У водоймищах

мешкає більше 30 видів риб, в області зустрічається 11 видів земноводних, 10 видів плазунів, 5 видів змій. Фауна птахів представлена 250 видами, ссавці – 60 видами.

Тварини мають величезне значення в природі. Вони беруть участь у формуванні ландшафту, із залишків відмерлих тварин утворюються осадові породи, тварини сприяють аерації ґрунту, збагачують його органічними речовинами. Деякі види запилюють рослини, розповсюджують насіння, знищують шкідників. Тварини-санітари знищують трупи померлих, очищають воду, повітря.

Життя людини неможливо уявити без тварин. Вони відіграють велику позитивну роль. Але можуть виконувати і негативну роль, спричиняючи різні хвороби. Та все ж таки абсолютно шкідливих і абсолютно корисних тварин у природі немає. Значення кожного з них різностороннє і часто змінюється залежно від місця, часу, характеру господарської діяльності людини.

Екскурсія до музею природи ХНУ забезпечить розширення і поглиблення знань, одержаних студентами в ході теоретичних занять. Під час екскурсії слід звернути особливу увагу на види, які можна зустріти в процесі навчально-виховної роботи з дітьми, враховуючи як безпосередній контакт, так і через розповідь учителя на уроках, читання літератури, бесіди тощо.

Особливу увагу треба звернути на види, які потребують охорони і занесені на сторінки Червоної книги.

Для обробки матеріалів екскурсії слід нагадати основні систематичні одиниці царства тварин. Матеріали екскурсії фіксуються у щоденниках навчальної практики.

За результатами екскурсії студенти повинні виконати завдання, зробити відповідні записи в щоденники практики.

Завдання №2. Ознайомитись з експонатами музею природи, відділ «Зоологія».

Завдання №3. Скласти узагальнюючу таблицю «Тваринний світ Харківської області» за результатами екскурсії.

Тваринний світ Харківської області

Систематичне положення	Назва тварини	Місце поширення тварини	Особливості біології тварини	Види тварин, що знаходяться під охороною

Завдання №4.Доповнити посібник для школи «Червона книга України» розділом «Тварини».

Завдання №5. Зробити висновок про проведену роботу.

3. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тематика семінарських занять

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>
	Змістовний модуль №1 Основи землезнавства	
1.	Тема 1. Вступ. Поняття про Всесвіті Сонячну систему. Семінарське заняття: Земля і Всесвіт.	2
2.	Тема 7. Природні зоні Землі. Семінарське заняття: Географічні оболонки Землі. Природні зоні Землі.	2
	Змістовний модуль №2 Історичне краєзнавство	
3.	Тема 9. Історичне краєзнавство. Семінарське заняття: Історичне краєзнавство та його роль в становленні гідного громадянина своєї Держави.	2
	Змістовий модуль 3. Біолого-географічне краєзнавство	
4.	Тема 11. Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ. Семінарське заняття: Організація краєзнавчої роботи з молоддю. Заочна подорож населеними пунктами Харківської області «Моя батьківщина – рідна Харківщина».	2
	<i>Всього:</i>	<i>8 год</i>

ТЕМА 3.1. ЗЕМЛЯ І ВСЕСВІТ

Мета. Узагальнити та розширити знання здобувачів вищої освіти про будову Всесвіту, склад і будову Сонячної системи; навчитися давати порівняльну характеристику окремим складовим Сонячної системи; пояснювати чому відбувається зміна дня і ночі та зміна пір року на Землі; розвивати навички роботи з навчальними посібниками, основною і додатковою літературою, виховувати наполегливість при оволодінні знаннями, спостережливість, уміння узагальнювати та робити висновки, робити презентації з добраного матеріалу.

Обладнання. Динамічний посібник «Будова Сонячної системи», телурій, добірка ілюстративного матеріалу

Рекомендовані джерела:

[14, 16, 43, 48, 49, 53, 55.]

Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів при підготовці до семінарського заняття

1. Заняття проводиться після вивчення розділу «Поняття про Всесвіті Сонячну систему».

2. Основна мета заняття узагальнити і систематизувати знання здобувачів вищої освіти про будову Всесвіту і Сонячної системи.

3. При підготовці відповідей доцільно користуватися не тільки підручником Савчук Р. І. Загальне землезнавство з основами краєзнавства: практикум : навч. посіб. для вищ. шк. Суми : Унів. кн., 2020. 184 с., а й переглянути конспекти лекцій, попрацювати з додатковою літературою.

**Основні питання для підготовки до семінарського заняття
по темі «Земля і Всесвіт»**

1. Гіпотези походження Землі і Всесвіту Т. Бернета, В. Уїнстона, І. Канта, П. Лапласа,
Дж.- Х. Джинса, О. Шмідта.
2. Вклад харківського астронома В. Г. Фесенкова в вирішення проблеми народження і еволюції зірок.
3. Передумови формування науки космогонії.
4. Сучасні погляди на єдиний матеріальний світ Всесвіт. Яку ще назву має Всесвіт?
5. Що таке галактика? Що входить до складу нашої галактики?
6. Які особливості будови Нашої Галактики?
7. Погляди Аристотеля – Птолемея та Миколи Коперніка про будову Сонячної системи.
8. Характеристика планет Сонячної системи.
9. Яка найближча до Землі зоря?
10. У чому відмінність хімічного складу Сонця і Землі?
11. Чим відрізняються внутрішні планети від зовнішніх?
12. Що відрізняє Землю від інших планет?
13. Що являють собою малі небесні тіла: астероїди, метеори, метеорити.
14. Які хімічні елементи найчастіше зустрічаються у складі метеоритів?
15. Чому місяць повернутий до Землі весь час однією стороною?
16. Яку форму має Земля? Докази форми Землі.
17. Яке значення має форма Землі для нагрівання її поверхні?
18. Що таке полюс, екватор, паралелі, меридіани?
19. Охарактеризуйте, як відбувається рух Землі навколо Сонця та навколо власної осі.

Доказати наслідки цих видів руху.

20. Чому відбувається зміна пір року на Землі?

21. Чому відбувається зміна дня і ночі на Землі?

Практичні завдання до семінару

Завдання №1. Розглянути за підручником Савчук Р. І. Загальне землезнавство з основами краєзнавства: практикум : навч. посіб. для вищ. шк. Суми : Унів. кн., 2020. 184 с., С. 44. Пояснити чому відбувається зміна дня і ночі та зміна пір року на Землі.

Завдання №2. Послугуючись телурієм простежити за зміною положення Землі відносно Сонця упродовж року. Звернути увагу як змінюється освітлення Північної та Південної півкуль.

Завдання №3. Накреслити схему надходження сонячних променів до земної поверхні у дні сонцестоянь рівнодень на екваторі, в тропіках, на географічних полюсах і на широті вашого проживання. Позначити для цих днів полуденну висоту Сонця на цих широтах.

Завдання №4. Порівняти інтенсивність інсоляції на півночі і на півдні України.

-

Завдання №5. Підготувати мультимедійну презентацію за однією з тем: «Будова Всесвіту», «Будова Сонячної системи», «Земля – планета Сонячної системи».

ТЕМА 3.2. ГЕОГРАФІЧНІ ОБОЛОНКИ ЗЕМЛІ. ПРИРОДНІ ЗОНИ ЗЕМЛІ

Мета. Узагальнити та розширити знання здобувачів вищої освіти про географічні оболонки та природні зони Землі; навчитися давати порівняльну характеристику географічним оболонкам Землі, давати характеристику природним зонам Землі, розвивати навички роботи з навчальними посібниками, основною і додатковою літературою, виховувати наполегливість при оволодінні знаннями, спостережливість, уміння узагальнювати і робити висновки, робити презентації добраного матеріалу.

Обладнання:

1. Географічні карти: «Фізична карта світу», «Кліматична карта світу», «Фізична карта України».
2. Таблиці: «Оболонки Землі», «Кругообіг води у природі», «Будова річки», «Межі життя в атмосфері», «Синоптична карта».
3. Глобуси – 5 шт.
4. Атласи «Україна» – 5 шт.
5. Моделі: «Форма земної поверхні», «Гори», «Яри», «Річкова долина», «Вулкан», «Термометр».
6. Колекції: «Корисні копалини України», «Мінераліт та гірські породи».
7. Барометр, термометри, флюгер, анемометр.

Рекомендовані джерела:

[2, 10, 16, 23, 37, 43, 56, 57]

Методичні рекомендації до семінарського заняття.

1. Семінарське заняття проводиться після вивчення розділу «Геосфери Землі».

3. Основна мета заняття: узагальнити та систематизувати знання студентів про географічні оболонки Землі та природні зони Землі.

4. При підготовці до семінарського заняття необхідно звернути увагу на те, що матеріал можна поділити на теми: «Літосфера», «Гідросфера», «Атмосфера», «Біосфера», «Природні зони Землі».

5. При підготовці відповідей доцільно користуватися не тільки підручником

Р.І Савчука «Загальне землезнавство з основами краєзнавства» а й перетянути конспекти лекцій, попрацювати з атласом, картою, ще раз розглянути моделі, колекції та все інше обладнання семінару.

Основні питання для підготовки до семінарського заняття по темі.

Літосфера.

1. Загальне поняття про географічні оболонки Землі.
2. Будова Землі. Характеристика земної кори, мантії та ядра.
3. Внутрішні сили, що впливають на форму земної поверхні.
4. Зовнішні сили, що формують земну поверхню.
5. Мінерали та гірські породи. Навести приклади.
6. Корисні копалини. Види корисних копалин.
7. Характеристика корисної копалини (за вибором викладача).
8. Форми рель'єфу суші, приклади, коротка характеристика.
9. Проблема охорони надр Землі.

Гідросфера.

10. Значення води в природі та господарстві.
11. Проблема прісної води на Землі.
12. Кругообіг води у природі, види кругообігів та їх значення.
13. Підземні води, їх види, походження, умови утворення та знаходження.
14. Утворення джерела.

15. Характеристика складових гідросфери (океани, моря, озера, болота, річки).
16. Річки, їх будова, типи, живлення.
17. Озера та їх коротка характеристика.
18. Заростання озер та перетворення їх на болота.

Атмосфера.

19. Будова атмосфери.
20. Розподіл сонячного тепла на поверхні Землі.
21. Тепловий режим суші та водної поверхні
22. Повітряні маси і фронти.
23. Температура повітря та її вимірювання.
24. Термометр. Види термометрів.
25. Ізотерми. Залежність ходу ізотерм.
26. Вода в атмосфері.
27. Тиск атмосфери. Ізобари. Зміна тиску над земною поверхнею.
28. Вітер. Види вітрів.
29. Умови утворення хмар. Хмарність. Види хмар.
30. Загальне поняття про погоду, фактори, що її визначають.
31. Клімат, типи клімату Землі.
32. Циклони, умови їх формування, значення.
33. Антициклони, умови їх формування, значення.
34. Місцеві ознаки передбачення погоди.
35. Атмосферні опади, умови їх утворення.
36. Проблема чистого повітря на Землі. Охорона повітря.

Біосфера.

37. Дати наукове визначення терміна «біосфера».
38. Хто з учених є основоположником науки про біосферу Землі?
39. Який склад біосфери?
40. Коли виникли перші живі організми?
41. Коли і де з'явилися перші люди?

42. У чому полягає відмінність між автотрофними і гетеротрофними організмами?
43. Де утворюється більша кількість біомаси – на материках чи в океанах?
44. Що називається біогеоценозом?
45. Яка роль ґрунтів в біосфері?
46. У чому полягає унікальна роль лісів планети?
47. Як людина впливає на зміни в біосфері Землі?
48. Що таке ноосфера, які її специфічні ознаки?

Природні зони Землі.

49. Кліматичні пояси Землі та їх характеристика.
50. Природні зони землі.
51. Широтна та вертикальна зональність.
52. Ареали поширення рослин і тварин на Землі.
53. Зоогеографічні області та їх которка характеристика.

Практичне завдання до семінару

Завдання №1 Підготувати презентацію про охорону рідкісних види рослин і тварин Землі.

ТЕМА 3.3. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ТА ЙОГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕННІ ГІДНОГО ГРОМАДЯНИНА СВОЄЇ ДЕРЖАВИ

Мета. Узагальнити та систематизувати знання студентів за розділом «Історичне краєзнавство», розвивати навички роботи з навчальними посібниками, основною і додатковою літературою, виховувати спостережливість, уміння узагальнювати і робити висновки, наполегливість при оволодінні знаннями про історичне минуле рідного краю.

Обладнання: Схема «Карта Слобідських полків», Портрет Д.І Багалія.

Рекомендовані джерела:

[4, 6, 15, 18, 19. 31, 35, 36, 44, 52]

*Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів при
підготовці до семінарського заняття.*

Семінарське заняття проводиться після вивчення розділу «Історичне краєзнавство».

Основна мета заняття – узагальнити та систематизувати знання здобувачів вищої освіти про витоки історії краю, заселення і розвиток Слобожанського краю у другій половині ХУІІ-ХУІІІ ст., заснування міста Харків, традиційні ремесла та розвиток економіки на Харківщині, розвивати навички роботи з навчальними посібниками, основною і додатковою літературою, виховувати наполегливість при оволодінні знаннями про історичне минуле рідного краю, спостережливість, уміння узагальнювати та робити висновки.

При підготовці до семінарського заняття треба переглянути конспект лекцій з відповідних тем, розглянути схеми та таблиці, які наведені в конспекті, опрацювати відповідні статті в підручниках, що рекомендовані для опрацювання даної теми.

***Основні питання для підготовки до семінарського заняття по темі
«Історичне краєзнавство та його роль в становленні гідного громадянина
своїї держави»***

1. Поняття «археологічна культура».
2. Сіверська земля у VIII-X ст.
3. Торгові зв'язки предків слобожан за матеріалами нумізматики.
4. Боротьба населення сходу Київської Русі з монголо-татарами.
5. Донецьке городище.
6. Характеристика археологічних культур епохи бронзи.
7. Життя кочових народів на території сучасної Харківщини.
8. З якими подіями пов'язано входження території сучасної Харківщини складу Київської Русі.
9. Дослідники давньої Слобожанщини – Б. А. Шрамко.
10. Взаємозв'язки слобожан у часи середньовіччя зі своїми сусідами.
11. Причини, етапи, напрямки заселення Слобідської України.
12. Адміністративно-територіальний устрій Слобожанщини. у половині XVII – кінці XVIII ст.
13. Соціальна структура Слобожанщини.
14. Наслідки монголо-татарської навали на територію Слобожанщини.
15. Соціальні реформи Катерини II.
16. Участь монастирів у заселенні Слобожанщини.
17. Татарські напади на Слобожанщину у 80 – 90 роках XVII ст.
18. Будівництво Харківської фортеці.
19. Герб міста Харкова.
20. Легенди про виникнення міста Харкова.
21. Половецька теорія походження міста Харкова.

22. Розбудова Харківської фортеці у XVIII ст.
23. Міське самоврядування Харкова у XVIII ст.
24. Заняття перших переселенців: промисли та ремесла.
25. Чумацький промисел на Слобожанщині.
26. Формування купецтва як соціального стану на Слобожанщині.
27. Ярмаркова торгівля у XIX ст.
28. Еволюція відносин у сільському господарстві на Слобожанщині у XIX ст.
29. Перетворення Харкова на торгово-промисловий центр.
30. Особливості економічного розвитку Харківщини у XIX ст.
31. Фактори, що вплинули на відкриття низки підприємств у Харкові в XIX ст.

ТЕМА 3.4. ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ З МОЛОДЦЮ. ЗАОЧНА ПОДОРОЖ НАСЕЛЕНИМИ ПУНКТАМИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ «МОЯ БАТЬКІВЩИНА–РІДНА ХАРКІВЩИНА»

Мета: Узагальнити та систематизувати знання здобувачів вищої освіти з курсу «Краєзнавча робота», озброїти здобувачів вищої освіти навичками проведення краєзнавчої роботи в навчальних закладах, навичками розробки та проведення екскурсій з метою вивчення рідного краю; розвивати навички роботи з навчальними посібниками, основною і додатковою літературою, виховувати наполегливість при оволодінні знаннями про історичне минуле рідного краю, спостережливість, уміння узагальнювати і робити висновки, робити презентації добраного матеріалу.

Обладнання:

1. Політико-адміністративна карта України.
2. Карта Харківської області.
3. Добірка ілюстративного матеріалу.
4. Зразки мультимедійних презентацій і проектів з даної теми.
5. Виставка періодичних видань з історії та культури м. Харкова.

Рекомендовані джерела:

[4, 6, 15, 18, 19, 31, 35, 36, 44, 52, 55]

Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів при підготовці до семінарського заняття

Семінарське заняття проводиться після вивчення курсу «Краєзнавча робота».

При підготовці до семінарського заняття треба переглянути конспект лекцій з відповідних тем, розглянути схеми та таблиці, які наведені в конспекті,

опрацювати відповідні статті в підручниках, що рекомендовані для опрацювання даної теми, знайти на карті Харківської області основні об'єкти, про які йдеться мова в конспектах лекцій і які характеризують природні багатства Харківської землі. За підручником І.Т. Прус «Краєзнавча робота в школі» ознайомитись з видами краєзнавчої роботи, підібрати матеріал і розробити краєзнавчу екскурсію для учнів закладів загальної середньої освіти.

***Основні питання для підготовки до семінарського заняття
по темі «Організація краєзнавчо-туристичної роботи з молоддю»***

1. Основні форми краєзнавчої роботи з учнівською молоддю.
2. Екскурсії, їх види та значення для проведення краєзнавчої роботи.
3. Організація і проведення екскурсій.
4. Туристичні походи.
5. Організація та проведення туристичних походів з учнівською молоддю.
6. Правила поведінки під час походів у ліс та до водоймищ тощо.
7. Правила поведінки туриста в природі.
8. Влаштування туристичного табору.
9. Правила збирання дров для багаття, поводження з вогнем у лісі.
10. Використання джерел питної води.
11. Дотримання правил збору грибів, ягід, лікарських рослин.

Практичне завдання до семінару

Завдання №1. Розробити та презентувати в ході семінарського заняття мультимедійний проект заочної подорожі населеними пунктами Харківської області «Моя батьківщина – рідна Харківщина»

Мультимедійні проекти мають включати добірку ілюстрованого матеріалу (добірка поштових листівок з видами міста, фотоматеріал або добірку ілюстрацій з видами міста).

При розробці мультимедійних проектів про своє рідне село, місто, населений пункт треба дотримуватись плану програми вивчення населених пунктів.

Програма вивчення населених пунктів включає такі питання:

1. Географічне положення. Крім топографічних даних (географічні координати, відстань від оточуючих населених пунктів і крупних центрів), дається оцінка положення з точок зору адміністративно-політичної, економічної та історичної: положення відносно обласного центру, шляхів сполучення, центрів економічних зв'язків і т.д. Характеризуються фізико-географічні особливості розташування: положення відносно панівних елементів рельєфу, гідрографічної сітки, рослинних масивів і т.д. Географічне положення досліджується в історичному розрізі, з установленням його значення для розвитку населеного пункту на різних етапах історії.

2. Сучасна офіційна назва населеного пункту і його адміністративно-територіальне підпорядкування; порівняти з попередніми назвами і адміністративно-територіальними підпорядкуваннями; походження назви. Факти перейменування населеного пункту, з поясненням причини перейменування.

3. Величина території населеного пункту, її зміни.

Природні умови території населеного пункту і найближчого її оточення. Рельєф території. Геологічна будова. Корисні копалини.

Водоносні горизонти. Ріки, озера, водоймища та їх господарське значення. Кліматичні особливості, які виражаються в погоді за сезонами року. Ґрунти. Рослинність. Загальний характер ландшафтів території населеного пункту і навкруги неї. Зміна природних умов людиною.

4. Історія виникнення і розвитку населеного пункту. Раннє заселення. Початок забудови. Праця та заняття перших поселенців. Виникнення господарських підприємств. Соціально-політичні перетворення, вплив їх на економіку та культуру краю. Знатні люди. Велика Вітчизняна війна 1941-1945 рр., участь у ній. Місцеві фронтовики, партизани, їх бойові подвиги; прославлені люди трудового тилу. Населений пункт у післявоєнний період.

5. Населення: динаміка чисельності і складу. Місцеве корінне населення і переселенці, національний склад. Трудові навички населення, процес їх формування і розвитку. Заняття населення, опис окремих типових занять.

6. Господарство. Основні його галузі, розміщення і умови розвитку місцевої промисловості. Характеристика окремих підприємств. Економічні зв'язки населеного пункту.

ПІСЛЯМОВА

Запропонований навчальний посібник «Робочий зошит для практичних, семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство» є ефективним засобом підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців, сприяє позитивній мотивації до вивчення природи і використанню набутих знань у процесі педагогічної діяльності. Правильно організована робота над програмним матеріалом дає можливість систематизувати й удосконалювати знання, підвищувати професійні навички, здійснювати самооцінку знань студентами. Ознайомлення з методиками проведення фенологічних спостережень, досліджень в природі, екскурсіями, обробкою матеріалів екскурсій покращують ґрунтовне засвоєння знань програмного матеріалу здобувачами вищої освіти, позитивно впливають на формування в майбутніх фахівців освіти комунікативних, перцептивних та інших видів умінь, необхідних в педагогічній діяльності, озброює навичками проведення заходів, спрямованих на екологічне та патріотичне виховання підростаючої молоді.

Систематична робота на заняттях та своєчасне самостійне опрацювання програмного матеріалу забезпечать успішне оволодіння інформацією та поліпшить здійснення індивідуального підходу до кожного студента.

Основні завдання дисципліни «Основи землезнавства. Краєзнавство»

:

- узагальнити і закріпити на практиці набуті теоретичні знання з землезнавства, ботаніки, зоології, екології, краєзнавства;
- навчити здобувачів вищої освіти розпізнавати рослини та тварини в природі, вміти, проводити заходи по охороні і збереженні їх в природі;
- прищеплювати студентам любов до природи та дбайливе ставлення до неї;
- озброїти майбутніх фахівців необхідними знаннями і навичками для ефективної роботи у закладах освіти;
- навчити майбутніх фахівців проводити систематичні спостереження

за погодою, користуватися метеорологічними приладами, оформлювати результати спостережень;

- дотримуватись правил проведення фенологічних спостережень в природі;
- навчити студентів візуально розрізняти та описувати найбільш характерні для даного регіону види рослин (дикорослих і культивованих) та тварин;
- оволодіти основами охорони рослинного і тваринного світу.

*Очікувані результати навчання з дисципліни згідно з вимогам
освітньо-професійної програми*

За результатами вивчення освітнього компоненту здобувачі вищої освіти повинні мати сформовані програмні результати навчання: інтегральні, загальні, спеціальні (фахові, предметні) компетентності.

Інтегральна компетентність Здатність вирішувати завдання в галузі біологічних наук і на межі предметних галузей, що передбачає застосування теорій та методів природничих наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (ІК).

Загальні компетентності

1. (ЗК-2) Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
2. (ЗК-3) Здатність до використання інформаційних технологій.
3. (ЗК-4) Здатність спілкуватися державною мовою як усно так і письмово.
4. (ЗК-5) Здатність спілкуватися іншою мовою за спеціальністю.
5. (ЗК-6) Здатність до навчання і самоудосконалення упродовж життя.

6. (ЗК-7) Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

7. (ЗК-9) Здатність працювати як самостійно, так і в команді.

8. (ЗК-10) Визнання морально-етичних аспектів професійної діяльності і необхідності інтелектуальної чесності, а також здатність забезпечити безпеку життєдіяльності та біобезпеку.

*Спеціальні
компетентності*

1. (СК-1) Базові теоретичні та методологічні знання в галузі біологічних наук та на межі предметних галузей.

2. (СК-3) Здатність використовувати знання й практичні навички в галузі біологічних наук та на межі предметних галузей для дослідження різних рівнів організації живих організмів, біологічних явищ і процесів.

3. (СК-5) Здатність застосовувати знання і розуміння основних біологічних законів, теорій та концепцій для розв'язання конкретних біологічних завдань.

4. (СК-6) Вміння ведення дискусії та спілкування в галузі біологічних наук.

5. (СК-7) Розуміння необхідності збереження біорізноманіття, охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування.

6. (СК-10) Здатність до визначення та аналізу результатів взаємодії живих організмів різних рівнів організації, їхньої ролі у біосферних процесах та можливості використання у різних галузях господарства, біотехнологіях, медицині та охороні навколишнього середовища.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрусевич А. Неурядові екологічні організації в Україні : проблеми становлення та розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n41texts/andrusevych.htm>.
2. Вальчук-Оркуша О. М., Ситник О. І. Загальна гідрологія : навч. посіб. Умань : Візаві, 2014. 236 с.
3. Вальчук-Оркуша О.М., Ситник О. І. Метеорологія з основами кліматології : навч. посібник. Умань : Візаві, 2015. 224 с.
4. Газета «Географія, краєзнавство та шкільний туризм». *Преса* : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://presa.ua/kraezhavstvo-geografija-turizm.html>.
5. Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи : матеріали щоріч. Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів, присвяч. пам'яті проф. Г.П.Дубинського (Харків, 12 квіт. 2018 р.). / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. геогр. т-во, студ. наук. т-во ф-ту геології, географії, рекреації і туризму. Харків : Лідер, 2018. Вип. 11. 231 с.
6. Григор'єва Г., Круль В., Круль Г. Територіальні особливості розташування поселень за експозицією схилів на території Північної Бессарабії. *Наук. вісник Чернівецького ун-ту*: зб. наук. праць.. Чернівці : Чернівець. Нац. ун-т, 2018. Вип. 795 : Географія. С. 39–45. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/1SftJciYLOWiY-OIVads8p9sr4nzIxLWV/view>.
7. Держстандарти України. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita>
8. Електронні ресурси. *Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника* : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/resursi-i-fondi/elektronni-resursy>.
9. Залеський І. І., Клименко М. О. Екологія людини : підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 340 с.

10. КартыGoogle. *Википедия* : [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%8B_Google#Google_Планета_Земля.

11. Коваль В. І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів при вивченні історії України засобами краєзнавства : монографія. Мукачево, 2014. 229 с.

12. Козинська І. П., Кугай М. С. Навчальна практика з суспільно-географічних дисциплін : навч.-метод. посіб. для студ. прир.-геогр.факульт. Умань ФОП «Жовтий О.О», 2015. 112 с.

13. Колбовский Е. Ю. Полевая экология: исследуем малые реки / Яросл. гос. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского, Яросл. регион. обществ. экол. орг. «Ландшафт». Ярославль, 2000. 97 с.

14. Копилець Є. В. Завдання з географії на Всеукраїнських зльотах юних туристів-краєзнавців. *Освітні й наукові виміри географії*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / відп. ред. С. М. Шевчук. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2016. С. 291–294.

15. Копилець Є. В. Інтегративний потенціал краєзнавчих географічних досліджень учнівської молоді. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*: зб. наук. пр. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 24. С. 53–57.

16. Корнус А. О. Загальне землезнавство : метод. вказівки до проведення лабораторних робіт та виконання самостійної роботи студентів. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 24 с.

17. Коротун І. М., Коротун С. І. Коротун Л. К. Природні умови і ресурси України. Рівне : УДАВГ, 2014. 176 с.

18. Космачова М. В. Геологічна будова та спадщина Харківщини : навч. посіб. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ, 2014. 95 с.

19. Кравчук О. П. Передумови та реалії формування краєзнавчої компетентності в учнів старшої школи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 11. С. 69–73.

20. Крачило М. П., Серебрій В. Навчальні програми і практичні заняття факультативних курсів «Юний географ-краєзнавець», «Основи екології та природокористування». ІваноФранківськ, 2015. 141 с.
21. Круль В. П. Ретроспективна географія з основами етнографії : навч. посібник. Чернівці : Родовід, 2014. 296 с.
22. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В. Основи краєзнавства: навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2017. 256 с.
23. Лаврик О. Д. Географія материків і океанів : навч. посібник. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. 155 с.
24. Методичні вказівки та робоча програма до навчальної практики з ботаніки, дисципліна «Біологія» : для студ. які навч. за напрямком «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» / уклад. С. Т. Разумова. Одеса : ОДЕКУ, 2014. 32 с.
25. Молчанюк О. В. Методологічні підходи до дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Теорія і методика навчання і виховання* / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. Харків, 2018. Вип.44. С. 66–79.
26. Молчанюк О. В. Теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика: зб. наук. праць* / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2018. Вип. 6.
27. Молчанюк О. В. Вплив мотиваційно-ціннісної сфери особистості на процес виховання світогляду та внутрішніх переконань людини. *Проблеми саморозвитку та самовдосконалення особистості в умовах модернізації педагогічної освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 лист. 2017 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2017. С. 183–184.
28. Молчанюк О. В. Дидактичний аспект формування ціннісного ставлення до природи в майбутніх педагогів. *Теорія і методика професійної освіти*.

2017. Вип. 13. С. 147–158. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://jrnl.ivet.edu.ua/index.php/3/issue/view/48/TMPO13>.
29. Молчанюк О. В. Діагностика виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Інноваційні пріоритети у розвитку науки*: зб. наук. матеріалів XXVII Міжнар. наук.-прак. інтерн.-конф. (м. Вінниця, 18 лютого 2019 р.). Вінниця. Ч. 7. С. 63–66.
30. Молчанюк О. В. Діагностика рівня вихованості ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів у процесі проектної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А. В. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 61. Т. 2. С. 231–235.
31. Молчанюк О. В. Кейсбук позааудиторних заходів екологічного спрямування : практич. посіб. Харків : ННЦ ХГПА, 2019. 64 с.
32. Молчанюк О. В. Комплекс навчально-дослідницьких завдань з екологічного навчання і виховання : навч.-метод. посіб. Харків : ННЦ ХГПА, 2018. 83 с.
33. Молчанюк О. В. Комплекс практичних завдань з навчання і виховання екологічної культури : навч.-метод. посіб. Харків : ННЦ ХГПА, 2018. 62 с.
34. Молчанюк О. В. Програма спецкурсу «Екологічна культура» для студентів денної та заочної форм навчання. Харків : ННЦ ХГПА, 2018. 12 с.
35. Молчанюк О. В. Ціннісне ставлення до природи майбутнього вчителя біології : спецкурс. Харків, 2018. 38 с.
36. Молчанюк О. В., Тетьоркіна В. А., Прокопенко Л. І., Погорелова С. М., Лапшина С. В. Розв'язання екологічних проблем рідного краю в ході розробки пізнавальних маршрутів у природу при проведенні практики з природознавства і краєзнавства. *Екологічна та техногенна безпека населених пунктів України. Проблеми утилізації та видалення побутових та промислових відходів (еколого-соціальні, технічні та правові проблеми)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 4-6 жовт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 150–154.

37. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Загальне землезнавство. Луцьк : «Вежа», 2015. 232 с.
38. Навчальні програми і практичні заняття факультативних курсів «Юний географ-краєзнавець», «Основи екології та природокористування». ІваноФранківськ, 2015. 141 с.
39. Наукова бібліотека ЛНУ імені Івана Франка : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://library.lnu.edu.ua>.
40. Наукова бібліотека НУВГП : сайт.URL: <https://lib.nuwm.edu.ua/> (дата звернення : 06.07.2020).
41. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
42. Основи краєзнавства : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України О. П. Реєнта. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 276 с.
43. Охорона довкілля : зб. ст. XI Всеукр. наук. Таліїв. читань / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ, 2015. 283 с.
44. Перспективи розвитку краєзнавчого руху: пропозиції до проекту Державної програми розвитку краєзнавства на період до 2025р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukdocz.com/doc/44293/programa-rozvitku-kraeznavstva-na-period-do-2025-g..>
45. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n153>.
46. Про затвердження нормативно-правових актів, які регламентують порядок організації туристсько-краєзнавчої роботи : наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2014 № 1124. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1341-14#Text>.

47. Птицы бассейна Северского Донца / Харьков. нац. ун-т им. В. Н. Каразина, Рабочая группа по изучению и охране птиц бассейна Северского Донца. Харьков : Точка, 2014. Вып. 12. 309 с.
48. Рудько Г. І., Адаменко О. М. Землелогія. Еколого-ресурсна безпека Землі : монографія. Київ, 2009. 500 с.
49. Савчук Р. І. Загальне землезнавство з основами краєзнавства: практикум : навч. посіб. для вищ. шк. Суми : Унів. кн., 2020. 184 с.
50. Ситник О. І. Географія глобалізаційних процесів. Умань : Візаві, 2015. 111 с.
51. Ситник О. І., Панкратенкова Д. О. Основи геоморфології: навч. посібник. Умань : Візаві, 2016. 166 с.
52. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/00000000/kulturologiya/istorichne_krayeznavstvo_-_urivalkin_om..
53. Федорищук Р. П. Загальне землезнавство. Київ : Вища школа, 2015. 327 с.
54. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : метод. посібник / Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова О.Л. та ін. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.
55. Харківська А. А., Пальчик О. О., Прокопенко Л. І., Тетьоркіна В. А. Щоденник навчальної практика з природознавства і краєзнавства : навч. посібник. Харків, 2020.
56. Шаблій О. Суспільна географія : у 2-х кн. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Кн. 1. 814 с.
57. Шаблій О. Суспільна географія : у 2-х кн. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2015. Кн. 2. 706 с.
58. Юрченко В. В. Роль екскурсій в екологічному вихованні учнів. Географія. 2016. № 3-4. С. 13–16.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

. Поточний контроль та самостійна робота															Су ма (k= 0,6)	Підсум ковий контро ль (залік) (k=0,4)	
Модуль 1						Модуль 2											
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3			Змістовий модуль 4			Змістовий модуль5				
Теми	Виконання ПР	Семінарське	Виконання СР	Теми	Семінарське	Виконання СР	Теми	Семінарське <small>заняття</small>	Виконання СР	Теми	Семінарське	Виконання СР	Теми	Виконання ПР	Виконання СР		
T1	5		4	T4			T6	10 10	4 4	T7			T10	5 5	3 4		
T2				T5	5	4				T8	5	2					
T3	5	5	8							T9							
Модульна КР 6						Модульна КР 6											
max 27				max 9			max 28			max 7			Max 17			100	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECT S	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсowego проекту (роботи), практики	для заліку
90 - 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Питання до підсумкового контролю знань

ЗМ№1. Основи землезнавства

Тема 1. Вступ. Поняття про Всесвіт і Сонячну систему.

1. Гіпотези походження Землі і Всесвіту Т. Бернета, В. Уїнстона, І. Канта, П. Лапласа Дж.- Х. Джинса, О. Ю. Шмідта.
2. Вклад харківського астронома В. Г. Фесенкова в вирішення проблеми народження і еволюції зірок.
3. Передумови для формування науки космогонії.
4. Сучасні погляди на єдиний матеріальний світ Всесвіт. Яку ще назву має Всесвіт?
5. Що таке галактика? Що входить до складу нашої галактики?
6. Які особливості будови Нашої Галактики?
7. Погляди Арістотеля – Пролемея та Миколи Коперніка про будову Сонячної системи.
8. Характеристика планет Сонячної системи.
9. Яка найближча до Землі зоря?
10. У чому відмінність хімічного складу Сонця і Землі?
11. Чим відрізняються внутрішні планети від зовнішніх?
12. Що відрізняє Землю від інших планет?
13. Що уявляють собою малі небесні тіла: астероїди, метеори, метеорити?
14. Які хімічні елементи найчастіше зустрічаються у складі метеоритів?
15. Чому місяць повернутий до Землі весь час однією стороною?
16. Яку форму має Земля?
17. Докази кулястості Землі.
18. Яке значення має куляста форма Землі для нагрівання її поверхні?
19. Що таке полюс, екватор, паралелі, меридіани?
20. Рух Землі навколо Сонця та навколо власної осі. Докази та наслідки цих видів руху.

21. Чому відбувається зміна пір року на Землі?
22. Чому відбувається зміна дня і ночі на Землі?

Тема 2. Горизонт. Орієнтування. План, масштаб, карта.

1. Горизонт, види горизонту.
2. Лінія горизонту.
3. Орієнтування на місцевості. Денне, нічне орієнтування.
4. Компас, його будова, визначення сторін світу за допомогою компаса.
5. Масштаб, види масштабу.
6. План місцевості. Правила складання плану місцевості.
7. Топографічні знаки.
8. Географічні карти. Види географічних карт.
9. Основні відмінності планк місцевості від гіографічних карт.

Тема 3. Літосфера.

1. Загальне поняття про географічні оболонки Землі.
2. Будова Землі. Характеристика земної кори, мантії та ядра.
3. Внутршні сили, що впливають на форму земної поверхні.
4. Зовншні сили, що формують земну поверхню.
5. Мінерали та гірські породи. Приклади.
6. Корисні копалини. Види корисних копалин.
7. Характеристика корисної копалини (за вибором викладача).
8. Форми рель'єфу суші, приклади, коротка характеристика.
9. Проблема охорони надр Землі.

Тема 4. Гідросфера.

1. Значення води в природі та господарстві.
2. Проблема прісної води на Землі.
3. Кругообіг води у природі, види кругообігів та їх значення.
4. Підземні води, їх види, походження, умови утворення та знаходження.

5. Утворення джерела.
6. Характеристика складових гідросфери (океани, моря, озера, болота, річки).
7. Річки, їх будова, типи, живлення.
8. Озера та їх коротка характеристика.
9. Зарастання озер та перетворення їх на болота.

Тема 5. Атмосфера.

1. Будова атмосфери.
2. Розподіл сонячного тепла на поверхні Землі.
3. Тепловий режим суші та водної поверхні
4. Повітряні маси і фронти.
5. Температура повітря та її вимірювання.
6. Термометр. Види термометрів.
7. Ізотерми. Залежність ходу ізотерм.
8. Вода в атмосфері.
9. Тиск атмосфери. Ізобари. Зміна тиску над земною поверхнею.
10. Вітер. Види вітрів.
11. Умови утворення хмар. Хмарність. Види хмар.
12. Загальне поняття про погоду, фактори, що її визначають.
13. Клімат, типи клімату Землі.
14. Циклони, умови їх формування, значення.
15. Антициклони, умови їх формування, значення.
16. Місцеві ознаки передбачення погоди.
17. Атмосферні опади, умови їх утворення.
18. Проблема чистого повітря на Землі. Охорона повітря.

Тема 6. Біосфера.

1. Дати наукове визначення терміна «біосфера».
2. Хто з учених є основоположником науки про біосферу Землі?

3. Який склад біосфери?
4. Коли виникли перші живі організми?
5. Коли і де з'явилися перші люди?
6. У чому полягає відмінність між автотрофними і гетеротрофними організмами?
7. Де утворюється більша кількість біомаси – на материках чи в океанах?
8. Що називається біогеоценозом?
9. Яка роль ґрунтів в біосфері?
10. У чому полягає унікальна роль лісів планети?
11. Як людина впливає на зміни в біосфері Землі?
12. Що таке ноосфера, які її специфічні ознаки?

Тема 7. Природні зони Землі.

1. Кліматичні пояси Землі та їх характеристика.
2. Природні зони землі.
3. Широтна та вертикальна зональність.
4. Ареали поширення рослин і тварин на Землі.
5. Зоогеографічні області та їх которка характеристика.

Тема 8. Фізико-географічна характеристика України.

1. Географічне положення, розміри території, кордони України.
2. Клімат.
3. Рельєф: рівнини, низовини, підвищення, гори.
4. Корисні копалини: паливні, рудні та нерудні. Основні родовища корисних копалин.
5. Ґрунти, їх склад і будова. Властивості ґрунтів. Основні типи ґрунтів України.
6. Гідроресурси України: моря; річки, озера, болота, штучні водоймища, підземні води.
7. Загальне уявлення про геоландшафти України. Природні зони на

території України.

8. Зона мішаних лісів (Полісся). Географічне положення, клімат, ґрунти, водні ресурси, корисні копалини. Рослинний і тваринний світ. Населення і господарська діяльність людини. Охорона природи. Заповідники, національні парки в зоні лісів.

9. Лісостеп і степ. Географічне положення, кордони. Клімат, ґрунти, водні ресурси, корисні копалини. Рослинний і тваринний світ, їх пристосування до умов існування. Населення і господарська діяльність людини. Охорона природи.

10. Українські Карпати. Географічне положення, клімат, ґрунти, корисні копалини. Річки та озера. Особливості природи гірських районів. Вертикальна зональність та її причини. Господарська діяльність людей.

ЗМ№2. Історичне краєзнавство

Тема 9. Історичне краєзнавство.

1. Поняття «археологічна культура».
2. Сіверська земля у VIII-X ст.
3. Торгові зв'язки предків слобожан за матеріалами нумізматики.
4. Боротьба населення сходу Київської Русі з монголо-татарами.
5. Донецьке городище.
6. Характеристика археологічних культур епохи бронзи.
7. Життя кочових народів на території сучасної Харківщини.
8. З якими подіями пов'язано входження території сучасної Харківщини до складу Київської Русі.
9. Дослідники давньої Слобожанщини – Б.А.Шрамко.
10. Взаємозв'язки слобожан у часи середньовіччя зі своїми сусідами.
11. Причини, етапи, напрямки заселення Слобідської України.
12. Адміністративно-територіальний устрій Слобожанщини у другій половині XVII – кінці XVIII ст.
13. Соціальна структура Слобожанщини.

14. Наслідки монголо-татарської навали на територію сучасної Слобожанщини.
15. Соціальні реформи Катерини II.
16. Участь монастирів у заселенні Слобожанщини.
17. Татарські напади на Слобожанщину у 80 – 90 роках XVII ст.
18. Будівництво Харківської фортеці.
19. Герб міста Харкова.
20. Легенди про виникнення міста Харкова.
21. Половецька теорія походження міста Харкова.
22. Розбудова Харківської фортеці у XVIII ст.
23. Міське самоврядування Харкова у XVIII ст.
24. Заняття перших переселенців: промисли та ремесла.
25. Чумацький промисел на Слобожанщині.
26. Формування купецтва як соціального стану на Слобожанщині.
27. Ярмаркова торгівля у XIX ст.
28. Еволюція відносин у сільському господарстві на Слобожанщині у XIX ст.
29. Перетворення Харкова на торгово-промисловий центр.
30. Особливості економічного розвитку Харківщини у XIX ст.
31. Фактори, що вплинули на відкриття низки підприємств у Харкові в кінці XIX ст.

ЗМ.№3. Біолого-географічне краєзнавство

Тема 10. Фізико-географічна характеристика рідного краю.

1. Фізико-географічна характеристика Харківщини на карті світу, територія, кордони.
3. Геологічна будова.
4. Рельєф своєї області. Сучасні рельєфоутворюючі процеси.
5. Ґрунти – їх значення, класифікація, властивості.
6. Мінеральні ресурси та корисні копалини Харківської області.

7. Кліматоутворюючі фактори. Основні риси місцевого клімату.
8. Атмосферні опади.
9. Характеристика сезонів: зима, весна, літо, осінь.
10. Спостереження за погодою. Передбачення погоди за місцевими ознаками.
11. Гідрологічні ресурси Харківщини.
12. Поверхневі і підземні води Харківщини, їх походження.
13. Режим і живлення місцевих рік та інших водоймищ.
14. Господарське використання місцевих вод та охорона від забруднення.

Тема 11. Природа Харківщини. Рослинний світ. Тваринний світ.

1. Рослинний світ Харківщини. Рослинні угруповання.
 2. Загальна характеристика рослин лісу, луків, водоймищ, поля.
 3. Лікарські рослини, цілющі їх властивості.
 4. Рослини, які використовуються в озелененні міста.
 5. Тваринний світ Харківської області. Загальна характеристика та розповсюдження.
 6. Тварини – синантропи.
 7. Охорона рослинного і тваринного світу, заповідні території Харківщини.
- Червона книга України, Зелена книга України, їх структура і призначення.

Завдання для індивідуальної науково-дослідницької роботи студентів

ІНДЗ

Студенти отримують завдання для виконання роботи за місяць до перевірки викладачем.

Термін звіту про виконану роботу зафіксовано в тематиках завдань.

Студент самостійно опрацьовує обрану тему і готує електронний і роздрукований (формат А4) звіт роботи. Звіт здається викладачеві, а усна презентація теми буде заслухана на занятті, яке відбудеться за графіком.

Під час роботи над обраною темою можна користуватися запропонованою літературою, або Інтернет сайтами. З літературних джерел вибирати лише питання, що стосуються конкретної теми, а не скачувати повністю текст розділу електронного носія.

Зразок оформлення титульної сторінки роботи ІНДЗ :

<p>МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ» ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ</p> <p>Індивідуальна науково-дослідницька робота за темою «Історична та культурна спадщина міста Люботин» з предмета «Основи землезнавства. Краєзнавство»</p> <p>Виконавці студентки 211 БП групи Іванова Т.П., Петрова Ю.Б. Науковий керівник ст. викладач кафери природничих дисциплін Прокопенко Л.І.</p> <p>Харків, 2021р.</p>
